

İLETİŞİM SÜRECİ VE SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN İLETİŞİM SÜRECİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Ahmet Haluk YÜKSEL

I— İLETİŞİM KAVRAM VE TANIMI

I— İletişim Kavramı Üzerine Tartışmalar

Toplum içinde yaşayan insanın kendisini ve çevresini daha iyi tanınmasına ve başkaları ile uyumlu ilişkiler gerçekleştirmek için etkileşime, yaşayan ve artık yaşamayan kişilerin miras olarak bıraktıkları bilgilerden yararlanmasına yardım eden özel bir becerisi vardır. Bu beceri, insanın **iletişim gücü** olarak nitelendirilmektedir.

İnsanın toplumsal bir varlık olma özelliği, yaşam boyunca çevresiyle etkileşimde bulunurken öğrendiklerini, çevresindeki diğer insanlara ve kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarabilmesinden kaynağını almaktadır. Toplumsal anlamda, kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgiler kültürün bir yönünü de oluşturur (1). Aslında, insan canlılar içinde kültürü olan tek varlıktır. Gruplar halinde ya-

---

(1) Kültür ve kültürün özellikleri konusunda geniş bilgi için bkz: AHMET HALUK YÜKSEL, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yay. No: 123, Eskişehir: 1987, s. 22-67.

şasalar bile, hayvanlar için belli bir kültür olgusundan söz edebilmek güçtür. Çünkü, hayvanlar kendi aralarında en ilkel anlamıyla iletişimi gerçekleştirirler bile, yaşamları boyunca deneyim yoluyla öğrendiklerini, kendilerinden sonra gelecek kuşaklara aktarabilecek ve bağlı olarak da onların davranışlarını etkileyebilecek iletişim yeteneğine sahip değildirler. İşte bu bağlamda iletişimi bir anlatma ve anlaşma bilimi olarak görmek mümkündür.

Temelde insanlar, varoluşlarının başlangıcından bu yana çevrelerini etkilemeye çalışmışlardır. Ancak, doğal olarak, insanlar çevreyi etkileme sürecinde kendileri de etkilenmişlerdir. Bu süreç sırasında çevreyle insan ve insan ile insan (veya insanlar) arasında belli bir duyarlılık geliştirmenin gereği ve önemi de son derece açık bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, etkilemenin etkenliği ve hedefine ulaşması, bu konuda kimin kim veya ne ile ve nasıl iletişimde bulunduğu açık ve kesin bir şekilde bilinmesini; karşılıklı güven, anlayış ve iyi niyetin sağlanmasını da gerektirir (2). Bu bağlamda, öncelikle kim veya kimler arasında bir iletişimin bulunduğunu bilmek gerekmektedir. Kişileri belirtmekle aslında etkilemede önemli bir adım atılmış demektir. İletişimde bulunanlar arasında karşılıklı güven ve anlayış sağlanmamışsa, sorunlar çoğalacak ve iletişimdeki istenen etkinlik sağlanamayabilecektir. Çünkü, iletişim sürecinin sağlıklı gerçekleşmesinin temel gereği olarak, kaynağın güvenilirliği kadar alıcının da iletişimde bulunma isteğinin varlığı ve yapısı ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, iletişim bu şartların sağlandığı durumlar dışında da gerçekleşebilir. Ancak, bu durumda ya iletişim süreç olma niteliğini kaybeder ya da başlangıçta amaçlanan etkililik yeterli düzeyde ve istendik yönde gerçekleşmez.

Aynı toplumsal yapı içinde bulunan insanlar bile değişik bir takım yapılara sahiptir. Belli bir sınıflama çalışması ile herkesin aynı anlayışta ve aynı duyarlılık yapısında olduğunu varsaymak bile mümkün değildir. İşte bu farklılıkların varlığı istenen düzey ve etkililikteki iletişimin aslında ne kadar güç gerçekleştiğini açık olarak ortaya koymaktadır. Bu güçlüğün yenilmesinde şu öğelere dikkat etmek gerekmektedir (3): a) Çevresel etmenler, b) Bireyler arası ilişkiler, c) özel iletişim biçimleri, d) Kullanılan ortamlar ve oluklar (channels).

---

(2) CEVAT ALKAN, Eğitim Teknolojisi (Kuramlar-Yöntemler) Ankara: 1977, s.112.

(3) A.g.k. s. 113.

Yukarıda sözü edilen çevresel etmenler, çok özet bir şekilde ifade edilirse, belli bir iletişim sürecinin içinde gerçekleştiği şartlar ya da durumlardır. Kaynak ya da alıcının içinde bulunduğu çevresel etmenler iletişim sürecini olumlu ya da olumsuz bir şekilde ya yönde etkileyebilir. Örneğin; kaynağın çok gürültülü bir ortamda kodladığı iletiler, alıcı tarafından tam olarak algılanamaz. Böylelikle, kaynağın iletişimi gerçekleştirmesinde temel hedefi olan gönderdiği iletinin kodaçımının mümkün olduğu kadar tam'a yakın olabilmesi durumu gerçekleşmeyebilecektir. Benzer şekilde, kaynak ve alıcı arasındaki bireysel ilişkilerin yapısı ve düzeyi de iletişimin etkililiği üzerine etki eden bir başka faktördür. Kaynak konusunda belli olumsuz düşüncelere sahip olan alıcı, kaynağın gönderdiği iletilerin kodaçımını istendik bir biçimde yapmayabilir hatta kaynakla iletişim kurmayabilir. Bireylerarası iletişimde, bazı durumlarda özel birtakım iletişim biçim ve yolları kullanılarak iletişim gerçekleştirilebilir. Belli bir durumda, kaynak ve alıcı kodaçımını sadece ikisini gerçekleştirebildikleri bir iletişim türünü kullanabilirler. Bunun dışında; görme, işitme ve konuşma engelleri söz konusu olduğunda, birarada bulunmak ve belli bir etkileşimi gerçekleştirmek için bir gerek-şart olan iletişimin gerçekleştirilebilmesinde özel birtakım yöntemler geliştirilmiştir. Böylelikle insan olmanın getirdiği en doğal hak ve gerek olan «iletimde bulunma hakkı» bu tür engellere sahip kişiler için de kullanılabilir bir yapıya kavuşmaktadır. Son olarak, en az diğer öğeler kadar önemli bir öğe olan iletişim sürecinin işleminde kullanılan ortamlar (media) ve oluklar karşımıza çıkmaktadır. Az önceki örneğe dönüşülecek olursa; gürültülü bir çevrede kullanılacak oluk belki de gürültüden etkilenme olasılığı olmayan görsel nitelikli oluklar olabilirdi. Bu anlamda, «uygun durumda uygun oluk» seçimi iletişim sürecinin işlerlik kazanmasında büyük öneme sahip olmaktadır.

Buraya kadar iletişim kavramı üzerinde ele alınan noktalardan da anlaşılabilceği gibi, bir iletişim olgusunun hayata geçebilmesinin ilk koşulu olarak ortada belli bir iletinin olması gerekmektedir. İnsanların anlayabileceği şekilde dile getirilen ya da belirtilen bir olay, düşünce ve kanaatler sözü edilen iletileri meydana getirir (4). İşte anılan bu yapısıyla iletiler bir bakıma, toplumları «yaratan» iletişimin de temel kaynağını oluşturmaktadır. İnsanlar-

---

(4) UYGUR KOCABAŞOĞLU, «Haber Kavramı Üzerine» A.Ü. SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı, Ankara: 1977, s. 337.

arası, tek tek insanlarla toplumsal kurumlar arası ve nihayet bu kurumların birbirleriyle olan her türlü ilişki ve etkileşimlerinde iletişim birincil öneme sahip bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, bu bağlamda iletişim, bireylerarası ilişkinin her türünü, örgütleri ve giderek toplumları belirleyen, yaratan ve birarada tutan «çimento» olarak nitelendirilebilir. Grup halinde düşünüp-davranmamızı, toplumsal ilişkilerde rol yapmamızı ve hareket etmemizi de hep iletişime borçlu olduğumuzu söylemek mümkündür.

Toplumsal yapı içerisinde insanlar, kaynak ve alıcının düşüncesinde nadiren bağımsız düşünülen; bilgi verme, ikna etme ve eğlendirme amacıyla iletişimde bulunurlar (5). Gerçekten de insanlararası etkileşime davranışsal yaklaşım, insanların iletişimde bulunmaları durumunda bunu bir bütün olarak gerçekleştirdiklerini önermektedirler (6). İletişim olguları insanın bütün yapısına yöneliktir. Ancak, iletişimin gerçekleştirmek istediği sonuç hedef, zaman zaman iletişimin gerçekleşme amacını farklılaştırabilmektedir. Temelde, «eğlendiren» bir iletinin bilgi vermediği ya da bilgi veren iletinin, ikna edici olmadığı da ileri sürülemez. Buna karşın, bu amaçların herhangi birinin diğerlerinin önüne geçebilmesi de söz konusudur.

Bir kavram olarak iletişim süreç içerisinde, sadece bir bireyin, bir başka bireye yaptığı herhangi bir etki olmasının ötesinde, bir paylaşma eylemi, bir kişilerarası ilişki olarak düşünülmektedir (7). Artık, alıcı edilgen (pasif) bir hedef olarak değerlendirilmemektedir. Şimdi alıcı, aktif bir katılıcı, iletişim süreci ise, tek yanlı bir hareket değil, iki yönlü bir karşılıklı-eylemleşme olarak ele alınmaktadır (8).

Aslında iletişim hayatımızda o denli yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır ki, çoğu kez iletişim kavramının farkına varamayız. Bunun yanı sıra, her birey iletişime doğuştan yetenekli olduğunu varsayar, aksini düşünmez. Çünkü herkes, toplumsal hayatın her anında iletişimde bulunur. Gerçekten de, eğer bir an iyi

---

(5) JOHN E. MARSTON, *The Nature of Public Relations*. McGraw-Hill Book Company, New York: 1963, s. 27.

(6) KENNETH K. SERENO - C. DAVID MORTENSEN, *Foundations of Communication Theory*, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 4.

(7) WILBUR SCHRAMM, «İnsansal Haberleşmenin Doğası» *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Çev: ÜNSAL OSKAY), Cilt: XXIII, No. 1, Ankara: 1988, s. 432.

(8) A.g.k. s. 433.

bir iletişim yeteneğine sahip olmadığımızı düşünürsek, çevreyle herhangi bir düzlemde ilişki kurabilmemizin ne denli güçleştiğini düşünebiliriz. Toplumsal hayatta insanlar çevrelerinden aldıkları iletilere göre hayatlarını oluştururlar. Bunun da ötesinde, çevreyle alınıp-verilen iletiler aracılığıyla özleştirmeler yapılarak, bir süreç içinde bireyler kişiliklerini tanımlarlar (9). Bu bağlamda, toplumsal yapı içindeki bireylerin kişilikleri, çevreleriyle olan iletişim çabalarının bir sonucu olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, iletişim olgusu yoluyla bireyler sadece çevreden etki almakla kalmazlar. Etkileşim olgusunun doğal bir sonucu olarak çevrelerini de değiştirirler. Kısacası, iletişim çevremizi değiştirmekte kullandığımız bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişimsel bir yaklaşımla toplum, bazı tür bilgilerin paylaşıldığı bir ilişkiler toplamı olarak tanımlanabilir. Bu noktada şu vurgulanmalıdır: İnsan iletişimi (human communication), insanların gerçekleştirdikleri birşeydir ve kendine ait bir hayatı yoktur. Buna bağlı olarak, iletilere insanların yüklediğinden başka bir anlam da söz konusu değildir. İletişim konusunda çalışıldığında aslında; birbirleriyle veya gruplarıyla, kurumlarıyla hatta toplumlarıyla ilişki kuran, birbirini etkileyen ve etkilenen, eğiten ve eğitilen, eğlendirilen ve eğlendirilen insanlar ve insan grupları üzerinde çalışılıyor demektir (10). Kısacası toplum, ağırlıkla iletişim olgusu tarafından düzenlenen anılan türdeki ilişkiler ağı olarak nitelendirilebilir.

Buraya kadar ele alınan boyutları ile iletişim kavramı, şimdiye kadar yapılan çok sayıdaki iletişim tanımının ortak noktalarını bünyesinde taşıyabilecek ve çoğunlukla kabul edilebilecek doğru ve tam ya da tam'a mümkün olduğu kadar yakın bir tanımlamaya gereksinim göstermektedir.

2-- İletişim Olgusunun Tanımı

Günümüzde özellikle son on yıl içinde, insansal iletişim konusunda yapılan bilimsel araştırmalar artık şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Aslında, araştırma çalışmalarında görülen ve artık «patla-

---

(9) ROGER E. WILLIAMS, «Genel İletişim Kavram ve Modelleri» KURGU (EİTİA TÖEF Dergisi, (Çev: AKIN ERGÜDEN), EİTİA Yay. No: 217/141, Eskişehir: 1979, s. 282.

(10) WILBUR SCHRAMM-WILLIAM E. PORTER, *Men Women Messages and Media (Understanding Human Communication)*, Harper and Row Publishers, New York: 1982, s. 3.

ma» olarak nitelendirilebilecek gelişme, iletişim kavramının gittikçe genişleyen kullanım alanı ve anlamından kaynağını almaktadır. Buna bağlı olarak çok sayıdaki bilimsel disiplin kendi alanları doğrultusunda olsa bile iletişim konusunda çalışmaktadır. Örneğin, fiziksel bilimlerin, iletişim konusundaki çalışmalara; sibernetik, bilgi kuramı (enformasyon kuramı) ve genel sistemler kuramının alt başlıkları bağlamında katıldığı bilinmektedir. Sosyal bilimlerin alanında ise, kültür olgusunu iletişim olarak nitelendiren antropologların konuya bakış açıları ilk sırayı almaktadır. Sosyal-psikologlar ise iletişimi bireyler arası ilişkiler ve grup-içi etkinlikler olarak ele alırlar (11). Toplumbilimleri yelpazesinin en ucunda dilbilimciler, «dil» yapısı üzerinde olan çalışmalarını iletişim biliminin bir parçası olarak görmektedirler. Bunun yanı sıra, psikoloji, sosyoloji, politika bilimi, gazetecilik ve diğer birçok bilimsel disiplinler iletişim bilimi ile yakın ilişkiler içindedirler.

Buraya kadar ele alınan yapıyla iletişim, herkesin farkında olduğu ancak tam olarak tanımlayamadığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim; bir başkası ile konuşmaktır, günlük hayatımızda yer etmiş olan televizyondur, bilgiyi yaymadır, giyiniş ya da saç biçimidir vb., başka deyişle bu liste gerektiği taktirde sonsuza kadar uzatılabilir. Kısacası iletişim, insan hayatının her alanıdır. Bu anlamda iletişime iki değişik bakış açısı söz konusudur. İlk bakış açısı ile gerçekleştirilen yaklaşım, kaynak ve alıcının iletiyi nasıl kodladığı ve kodaçımının nasıl yapıldığı ile ilgilenir. Ayrıca bu yaklaşımda, etkililik ve doğruluk da iletişimde büyük önem taşır. İletişim olgusuna bu bakış açısı ile bakıldığında, iletişim bir insanın diğerinin davranışına veya düşüncelerine etki etmede kullandığı bir süreç olarak görülür. Eğer, etki istenenden değişik ya da daha azsa, ortada iletişimsel bir hatanın olduğu öne sürülür ve hatanın nerede meydana geldiğini saptayabilmek için iletişim sürecinin işleme aşamaları tek tek incelenir (12).

İkinci yaklaşım, iletişimi anlamların oluşturulması ve değişimi olarak görür. Bu yaklaşım, iletilerin veya metinlerin anlam oluşturmak için insanlarla nasıl etkileşimde bulunduğu bakar. Bu da metinlerin insanların kültüründeki rolü dile getirmektedir. Yanlış anlamaların iletişim hatalarının delili olmadığını; bunların kaynak

---

(11) SERENO-MORTENSEN, s. 1-2.

(12) JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, Methuen and Co. Ltd., London: 1985, s. 2.

ve alıcının kültürel farklılıklarından doğduğu öne sürülmektedir. Bu yaklaşıma göre, iletişim konusundaki çalışmalar bir anlamda kültür ve metinler üzerinde çalışmak anlamını taşır. Çalışmanın ana metodu ise semiotik (simgeler ve anlamlar bilimi) olarak ortaya çıkmaktadır (13).

Daha önce değinildiği gibi, iletişim kavramının çok çeşitli bilimlerle yakın ilişkisi ve değişik bilimsel disiplinlerin iletişim kavramını kendi alanlarında kullanmaları, bu kavramın değişik biçimlerde tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Aslında iletişim sözcüğü birçok davranış biçimini kapsamaması nedeniyle «sevgi» sözcüğüne çok benzemektedir. Bu açıdan, en geniş anlamlısından, en dar ve özel anlamlarda ele alınan yüzen fazla yayınlanmış iletişim tanımı bulunmaktadır. Gündelik kullanıma en yakın ve en geniş anlamıyla iletişim; herhangi bir bilgi (information) paylaşma eylemidir (14). Bu yaygın kullanıma sahip tanımlamadaki önemli bazı noktaların açıklığa kavuşturulması, «iletişim» konusunda geliştirilecek tanımlama için yol gösterici olacaktır. Bu anlamda yukarıda dile getirilen genel tanımlamada kullanılan «bilgi» sözcüğünün kapsamı önem taşımaktadır. Eğer; bilgi sözcüğü sadece «data» anlamındaki bilgileri kapsıyorsa, o zaman bu tanım belli bir noktaya kadar eksiktir. Çünkü, toplumsal yapı içindeki insanlararası ilişki ve etkileşimlerde «data» anlamındaki bilgilerden öte duygular ve kanaatler de söz konusudur. Bunun yanısıra, iletişim belli bir süreç yapısını da taşımaktadır. Belli birtakım iletiler; kaynaktan çıkar, belli oluklar (channels) kullanılarak alıcıya ulaşır. İletiyi alan alıcıda birtakım etkiler ve bağlı olarak da birtakım değişiklikler meydana gelir. Bu aşamadan sonra da, alıcının kaynağa (ilk iletiyi gönderen kaynağın daha sonra göndereceği iletileri düzenlemekte kullanabileceği) bir yansıma (feedback) gönderilir. Bu durumda da, çok açık bir biçimde iletişim olgusunun «süreç» niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Anılan noktalar, yukarıdaki tanımlamanın eksikliğini ortaya koymaktadır.

Bu açıklamadan sonra, iletişim kavramının değişik kullanım ve bakış açılarına göre yapılan tanımlamalarına yer vermek gerekmektedir. İletişim kavramının toplumbilimsel açıdan yapılan tanımlaması Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şu şekilde yer al-

---

(13) A.g.k.

(14) WILLIAMS, s. 284.

maktadır: «Düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlararası söz, el-kol hareketi, yazı, görüntü bv. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci.»

İletişim kavramına yapısal ve davranışsal yaklaşımlar sonucu yapılan tanımlamalardan bazıları ise şöyledir (15): «İletişim, iki veya daha çok insan arasında anlaşma için gerçekleştirilen değişimdir.» «İletişim, herhangi etki anlamda, düşüncelerin karşılıklı değişimidir.» «...Düşüncelerin, kanıların veya bilginin; söz, yazı veya işaretler yoluyla değişim ve paylaşımıdır.» «İletişim, organizmanın herhangi bir bölümünde, istendik belli davranışları ortaya çıkarabilmek için, çevresel uyaranların düzenlenmesidir.»

İletişim kavramını gerçekleştiren olayın yapısına paralel olarak ele alan bir başka tanımlama da şu şekildedir (16): «En genel anlamıyla; bir sistem bir kaynak, bir başkasını ne zaman etkilerse; bir hedefi, kaynak ile hedefi birbirine bağlayan kanallar içinde göndermeye elverişli (transmitable) değişken işaretler ile uyarabilirse, orada iletişim var demektir.»

Tanımlamada nüfuz ve etkiyi ön plana alan görüşe göre iletişim şu şekilde tanımlanmaktadır (17): «İletişim sözcüğü burada, bir aklın bir başka akli etkileyeceği bütün süreçleri kapsayacak şekilde çok geniş bir anlayış içinde kullanılacaktır. Bu, doğal olarak sadece yazılı ve sözlü iletişim yollarını değil, keza müziği, resme dayanan sanatları, tiyatroyu, baleyi ve bütün insan davranışlarını kapsamaktadır. Bazı bakımlardan, bundan bile geniş bir kavram olarak kullanmayı istiyor insanın gönlü; bir mekanizmayı etkileyen bir başka mekanizmanın yararlandığı süreçlerin de iletişim kavramı kapsamına alınması gibi...».

Konuya yine toplumbilim çerçevesinde yapılan bir yaklaşım ise şu şekildedir (18): «İletişim, belli bir toplumsal yapılanma içinde kaynaklar ile alıcılar arasındaki bilgi alış-verişidir.»

İletişim kavramının davranışlar açısından yapılan bir başka tanımlanması yapısal bazı farklılıklar göstermektedir (19): «İleti-

---

(15) LEE THAYER, *Communication and Communication Systems*, Richard D. Irwin Inc. Illinois: 1938, s. 13.

(16) SCHRAMM, s. 434.

(17) A.g.k., s. 434-435.

(18) SERENO-MORTENSEN, s. 5.

(19) THOMAS R. NILSEN, «On Defining Communication», *Foundations of Communication Theory*, Edited by: KENNETH K. SERENO-C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 18.

şim sözcüğünü, işaretler ve semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim olarak tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle iletişim, semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim ve bağlı olarak etkileşimin bir alt-başlığıdır.»

Bu açıdan yapılan bir başka tanımlamada da, «iletişim organizmanın herhangi bir uyarana tepkisidir (20)» denilmektedir. Hatta, etkileşimin tepki boyutu daha ön plana alınarak; «iletişim eğer herhangi bir tepki almıyorsa iletişim söz konusu değildir (21)» nitelendirmesi yapılmaktadır.

Buraya kadar ele alınanlardan da anlaşılabilceği gibi, genel anlamıyla iletişim kavramı, birbirlerini etkilemek amacıyla olan iki öge arasında meydana gelen bir etkileme olgusunu ifade etmektedir. Aslında bu yapıyla, bu kavram bir davranış biçimidir. Davranış ise oldukça karmaşık olup, karşılıklı etkileşimde bulunan birçok değişkeni de kapsamaktadır. Bu bağlamda iletişim kavramı;

— İnsanlar arasında duygu ve fikirlerin akışıdır.

— Bir kimsenin düşüncelerini ve duygularını diğerlerine açık-seçik olarak belirtmesi sürecidir.

— Bireyler arasında anlamları ortak kılma sürecidir.

— Bir kaynağın bir iletiyi bir oluk üzerinden bir alıcıya iletmesi sürecidir.

— Seçilmiş bir haberin, bir haber kaynağından belli bir mesafeye iletilmesi sürecidir.

Özetlersek, iletişim kavramı; süreç, etki, düşünce, haber, duygu, ifade, anlam, mesafe, temel eğitim becerileri gibi birçok kavramı içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır(22).

Buraya kadar ele alınanların dışında bir başka iletişim tanımının da Aristo tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Aristo iletişimi «ikna etmenin bütün uygun anlamları» olarak belirlemiştir.

(20) A.g.k. s. 20.

(21) A.g.k.

(22) ALKAN, s. 113.

tir (23). Bu tanımlamanın da semiotik bir çerçevede gerçekleştirildiği görülmektedir.

Aslında, yukarıda ele alınan iletişim tanımları dikkatle incelendiğinde, aralarında büyük farklılıklar olmadığı görülebilir. Ayrıca, bu tanımlamalardan herhangi birisinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğunu öne sürmek de pek mümkün değildir. Çünkü, iletişim tanımları, o tanımlı yapanın ilgi alanına ve tanımlı yapma amacına göre farklılıklar gösterebilir. Bütün bu söz konusu farklılıklara karşın iletişim olgusunun varlığının ve işleyişinin ana ögesi her zaman bilgi (information) dir. Bilginin de tanımlaması yapılırsa; belli bir durumdaki alternatif olabilirliklerin sayısını küçülten veya bir belirsizliğin şiddet ve yoğunluğunu azaltan herhangi bir içerik (content) bilgidir, denilebilir (24). Bu tanımın içine; bir insanın bir başka insan hakkında varolan duygularını, gerçekleri, kanaatleri, ikna etmeyi de dahil etmek gerekmektedir. Bilgi konusunda önemle üzerinde durulması gereken nokta, herhangi bir bilgi içeren iletinin gerek kaynak, gerekse alıcı tarafından aynı şekilde anlamlandırılabilmesi güçlüğüdür. Bir başka deyişle, insanların maddi ve manevi yapılanmalarında mutlaka varolan farklılaşmalar nedeniyle iletiler dolayısıyla bilgi, hiçbir zaman tam olarak ve «tıpkı» bir şekilde anlamlandırılmaz.

Yapısı gereği iletişim ilişkileşme ve etkileşime dayanır. Bu ilişkileşme ve etkileşim bir bireyle bir diğeri veya biriyle birçokları arasında kurulabilir. Bu ilişkileşmenin özü ve temeli belli bir uyum (in tune) içinde olmaktadır (25). Kaynak ve alıcı uyum içinde olunca aslında, her iki taraf da aynı bilgiye eğilmiş ve onunla ilgilenmektedir anlamına geirmektedir. Bu ilişkileşmenin mutlaka yüzyüze gerçekleşmesi de gerekmez. İletileri oluşturan sembollerin boşluk yoluyla alınması ve sembollerin gittikçe gelişen teknolojiye paralel olarak daha yoğun bir şekilde saklanması gibi yöntemler yüzyüze ilişkileşmenin mutlak gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Bir başka deyişle, kitle iletişim araçlarının yapısı ve gelişmesi anılan zorunluluğu azaltmıştır.

Kısacası, iletişimi; belli bir çeşit bilginin paylaşılmasını mümkün kılan bir ilişkileşme ve paylaşma süreci olarak nitelen-

---

(23) DAVID K. BERLO, *The Process of Communication (An Introduction to Theory and Practice)*, Hold, Rinehart and Winston Inc. New York: 1960, s. 7.

(24) SCHRAMM, s. 435.

(25) SCHRAMM-PORTER, s. 4.

dirmeK mümkündür. Bu nitelendirme nin ışığında iletişim tanımını şöylece gerçekleştirmek mümkündür: **İnsanlararası iletişim, bilgi, düşünce, duygu, tutum ve kanılarla, davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasındaki bir ilişkileşme yoluyla bir insandan diğere/diğelerine bazı oluklar kullanılarak aktarılması sürecidir.** Burada ,tek tek insanların birbirleriyle olan iletişimleriyle birlikte, insanların kurumlarla ve kurumların diğerkurumlarla kurduğu; başka deyişle insanların içinde yer aldığı tüm iletişim olayları insan iletişimi (human communication) kapsamında düşünölmektedir. İnsan iletişiminin, insanların gerçekleştirdiği bir şey olması nedeniyle, kendi başına bir hayatı olmadığını da söyleyebiliriz. Bu bağlamda, iletişim konusunda yapılacak irdelemeler bir bakıma insanlar hakkında yapıyor demektir. Bir başka deyişle, birbirleri ile, grupları ile ilgili olarak, etkilenecek, etkileyerek, bilgi vererek, bilgi edinerek, öğreterek, öğrenerek, eğlenerek ve eğlendirerek bu iletişim sürecinde yer alan insanlarla ilgilenmek demektir.

Buraya kadar ede alınan bağlamda insan iletişiminde, iletişim sürecinin kaynağı durumundaki öge, alıcı ve alıcılarla, onlara bir etkide bulunmak, dolayısıyla da onların davranışlarında birtakım değişiklikler oluşturmak amacıyla iletiler gönderir. Başka deyişle, iletişim sürecinin temel hedefi alıcı(lar)da birtakım değişiklikler oluşturmak olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında, insanlar ve iletişim arasındaki ilişkiyi tam olarak tanımlayabilmek için konuya en azından bireysel davranış, bireylerarası davranış ve kurumsal davranış düzlemlerinde bakmak gerekir (26). Bireysel düzlemdede bakıldığında, bireylerin düşünsel ve davranışsal varoluşunda iletişimin rolü, bireyin psikolojisinde yemek yeme ve soluk almanın rolü ile karşılaştırılabilir. Bunun sonucunda, anılan her üç düzleme uygulandığında iletişim kavramı, bütün yaşayan insansal sistemlerin varoluş, büyüme ve değişme konusundaki devingen süreci belirleyen öge olarak ortaya çıkar (27).

Anılan tanımlamalar ışığında iletişim olgusuna bakıldığında; iletişimin sistematik yapısına da değinmek gereği ortaya çıkmaktadır. Bir insan olarak her birey temelde bir sistemdir. Buna bağlı olarak iletişim de, ögelerin sistematik ilişkileşmesine dayalıdır. Ör-

(26) THAYER, s. 16-17.

(27) A.g.k., s. 17.

neğin, bir öğrencinin bir sınıfta gösterdiği iletişim davranışı, onun ailesinden, önceki sınıflarda elde ettiği bilgi ve deneyimlerden ve ya bir birey olarak hedeflediklerinden bağımsız düşünülemez. Aynı zamanda, sınıfın ısısı, giyilen elbiseler, dersten önce anılan öğrencinin geçirdiği gece de iletişim sistemindeki bağımlı ögeler olarak değerlendirilir (28).

Herhangi bir iletişim etkileşiminde iki temel sistemin işlev görmekte olduğu düşünülür. Bunlardan birisi, bireyin içindeki ögeler başka deyişle «iç-sistem», diğeri ise bireyin dışındaki ögeler, başka deyişle «dış-sistem»dir. İletişimde bulunan ya da şu veya bu şekilde iletişim sürecine katılan her birey kendi iç-sistemini de oraya taşıyacaktır. İletişimde bulunan her bireyin, bireysel ve tekil bir iç-sistemi olmasına karşın, iletişimde bulunan bu bireylerin iç-sistemlerinde varolan birtakım ortak ögeler de söz konusudur. Tanımlanacak olursa; iç-sistem tekil bir birey oluşturmak üzere biraraya gelen ögelerin bütünü olarak kabul edilebilir. Bu ögeler; bireyin kişisel özellikleri, eğilimleri, tutumları, zekası, geçmiş deneyimleri vb. dir. Gerçekleşen herhangi bir iletişim etkileşiminde her birey kendi iç-sistemi ile beraber düşünülür ve iç-sistem ögelerine de «özel ve içsel uyaranlar» adı verilir.

Dış-sistem ise, iletişimde bulunan bireyin çevresinde bulunan şartlardır. Dış-sistemi oluşturan ögelere, alıcıya gönderilen iletide kullanılan kelimeleri, iletişimde bulunanların mimik ve hareketlerini, iletişimin gerçekleştiği ortamda çevredeki sesleri, hatta içinde bulunulan odanın ısısını da dahil etmek mümkündür. Örneğin, küçük bir odada iki kişinin konuştuğunu varsayalım. Karşınızda bulunan kişi, sizin onun yüzünde gördüğünüz mimik ve hareketleri göremediği gibi, siz de kendi yüzünüzü göremezsiniz. Ancak, o sizi, siz de onu görmektesiniz. Bunun yanısıra aynı temel ortam paylaşılmaktadır. Aynı küçük oda, oturlan kanape, avizeden süzülen ışık, alçak tavan vb. orada gerçekleşen iletişim sürecindeki alıcı ve kaynak için aynıdır. Kısacası, özellikle yüzyüze iletişimde dış-sistem iletişimde bulunanlar için aynıdır (29).

Ayrıca, iletişim algısal bir yapı da taşımaktadır. Bir bakıma, algılama sürecini anlamak, iletişim olgusunu da anlamanın teme-

---

(28) KENNETH K. SERENO - EDWARD M. BODAKEN, *Trans-Per Understanding Human Communication*. Houghton-Mifflin Company, Boston: 1975, s. 10.

(29) A.g.k., s. 11.

lini oluşturur. Açık olarak algılama, bir bireyin bir uyarını (veya bilgiyi) dış dünyadan seçmesi ve aynı zamanda bireyin içinde varolan iç uyarımlarla bunları harmanlaması, karıştırmasıdır. Kısa-cası, algılama bireyin iç ve dış uyarımları harmanlaması olarak nitelendirilebilir.

İnsanlar algıladıklarında ya da iç ve dış uyarımları harmanladıklarında, anlam yaratmaya da kalkışmışlar demektir. Etkileşimi temel alan yaklaşıma göre, anlam yaratma insan iletişiminin asal bileşenidir. Bireyin herhangi bir uyarana yüklediği anlam tekil olarak ona aittir. Belli bir olay, madde veya iletiye tam olarak aynı anlamı yükleyebilecek iki kişi yoktur. Çünkü, insanlar tekildir. Bireyler, değişik algılamalarına ve uyarımlara bireysel anlamlar yüklemelerine karşın, anlamı paylaşmak isterler ve bu noktada iletişim başlar.

Tüm bunların dışında, daha sonra da ele alınacağı gibi, iletişim süreci yapısı da taşır. Süreç terimi, insan iletişiminin varolan, devam eden ve sürekli değişen yapısını dile getirir. İnsanları hayatlarında büyük öneme sahip iletişim sürecinde, kaynağın alıcıya gönderdiği iletinin aslına mümkün olduğu kadar uygun olarak alıcıya ulaşması gerekir. Bu noktada da iletişim sürecinde yer alan ögeler ve yapıları önem kazanmaktadır.

3— İletişim Sürecinin Ögeleri

İletişim sürecinde yer alan, iletişimin temel ögeleri şunlardır: Kaynak, ileti, kodlama-kodlama, oluk (kanal-channel), alıcı, iletişimin etkileri ve yansıma (feed-back).(30)

A— Kaynak

En basit anlamda kaynak, iletişim sürecini başlatan, iletiyi gönderen ögedir. Kaynak iletiyi hedefe gönderen kişi, grup, ku-

---

(30) Yansıma (feed-back) nın bir iletişim ögesi olup-olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Bize göre; eğer iletişim bir süreç olarak kabul ediliyorsa, bu durumda gönderilen iletinin etkinliğinin bir ölçütü olan ve kaynak tarafından daha sonra gönderilecek iletileri düzenlemede ışık tutacak yapıdaki yansıma en az diğer ögeler kadar önemlidir. Kaldı ki, bu durumda yansıma etkileme için özel bir önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, yansımanın iletişim ögesi olarak yapısı, iletişime bakış açısına göre de değişiklik gösterebilir. İletişime süreç olarak değil de, daha çok «anlamların üretilmesi ve değişimi» çerçevesinde bakıldığında konu değişik bir boyut kazanmaktadır.

Bu görüş konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: FİSKE, s. 2-4 ve s. 43-68.

rum ya da toplum olabilir. Bu bağlamda hangi iletişim süreci ele alınırsa alınsın mutlaka bir kaynak söz konusudur.

İletişim süreci yapısı gereği, önce kişi ya da kişilerin duygu, düşünce, kanı, bilgi ve gereksinmelerini iletme isteyen bir kaynağı gerektirir ve onunla başlar. Kişilerarası iletişim, başka deyişle yüzyüze gerçekleşen iletişim en sık ve önemli biçimde dil ile olmaktadır. Kitle iletişiminde ise, kitle iletişim araçları kullanılarak iletişim gerçekleştirilir. Her iki durumda da kaynak kendi özgün iletişinin kodlayıcısı olmaktadır. Başka deyişle, kaynak ilişkilirmede paylaşım konusu etmek istediği bilgiyi, duyguyu, kanıyı alıp iletilebilecek bir biçimde dile getirmektedir. İletiler bir kez kodlanıp hedefe gönderildiğinde, kaynağın elinden kurtulmakta ve iletinin gerçekleştireceği şeyleri önleyip-değiştirmek kaynağın gücü dışında kalmaktadır. Bu anlamda iletilerin olması gerektiği gibi kodlanıp sürece sokulması gerekmektedir. Bu noktada birçok etken aslında kaynağı etkilemektedir. Bu etkenler; kaynağın iletişim becerisi, tutumları, deneyim ve bilgi düzeyi ile çevresel ve toplumsal, kültürel ve ekonomik öğelerdir (31).

a— İletişim Becerisi

İletişim sürecinde, kaynak iletiyi hedefe gönderdiğinde ve bunu sözle gerçekleştirdiğinde, iyi söyleyiş, sözcük zenginliği, iyi tümce kuruluşu, uyumlu söz dizimi, gerekli ve uygun sözcüklerin seçilişi hep iletişim becerisi bağlamında önemli öğeler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, iletiler herhangi bir iletişim aracı yoluyla verildiğinde de uygun aracın seçimi, seçilen araca uygun şekilde iletinin kodlanması, yine iletilerin yapısına dikkat edilmesi ile iletişim süreci içindeki kaynakla ilgili noktalar hep iletişim becerisi kapsamında ele alınmaktadır. Eğer iletilerin alıcıya mümkün olduğu kadar istenilen yapıda ulaşması temel amaç ise kaynağın iletişim konusundaki becerilerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda beş adet iletişim becerisi söz konusudur. Bunların ikisi kodlama becerisi olarak adlandırılabilir olan konuşma ve yazmadır. Diğer ikisi ise, kodaçma becerisi olarak nitelendirilen okuma ve dinlemedir. Beşinci beceri ise, hem kodlamada hem de kodaçmada etken olan düşünme ve nedenselliklerdir (32).

(31) BERLO, s. 41.

(32) A.g.k., s. 43.

b— Tutumlar

İletişim sürecinde, sürecin başlangıç ögesi olan kaynağın iletişim kurmasında en önemli etkileyicisi aslında kaynağın kendi kişiliğidir. Bu bağlamda, kaynağın kendisine ilişkin olan düşünceleri, iletişimi kendisine özgü bir biçimde yapılandırmasına yol açar. Bir başka deyişle, kaynağın kişiliği onun iletişim biçimine etki eder. Örneğin, kişilik olarak çekingen yapı taşıyan kişi, daha çok «çekingen» birtakım önerilerde bulunur. Ayrıca, iletişimde bulunan kişilerin toplumsal norm ve değerleri ile çok farklı konulara ilişkin değişik tutumları da bulunabilir. İnsanların kişiliklerinin biçimlenmesini sağlayan bu ögeler doğal olarak kişilerin gerçekleştirdikleri iletişime de yansımaya sahiptir. Aslında, bir iletişim kaynağının sahip olduğu tutumlar, onun iletişimde bulunma yollarını etkileyici önemli bir faktördür. Anılan bu tutumları, kaynağın kendisine ilişkin tutumları, iletişimin konusuna ilişkin tutumları ve alıcıya karşı olan tutumları biçiminde özetlemek mümkündür.

c— Deneyim ve Bilgi

Herhangi bir kişinin ne olursa olsun denemediği, yaşamadığı bir konu ,bir eylem üzerinde hangi düzlemde gerçekleşirse gerçekleşsin doğru ve sağlıklı bir iletişimde bulunması son derece güçtür. Bu nedenle kaynağın kodlayacağı iletinin sağlıklı olabilmesi, başka deyişle asıl amaç olan alıcı tarafından anlaşılabilmesi ve inandırıcı olması için, kaynağın bilgi birikiminin ve deneyiminin yoğun olduğu konularda iletişimde bulunması daha yararlı olacaktır. Çünkü, kaynak bilgi ve deneyim sahibi olduğu konuları daha iyi anlatacak ve alıcının da aynı konularda bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır.

d— Çevresel-Toplumsal ve Kültürel Ögeler

Kişilerin iletişimleri ve iletişimi nasıl gerçekleştirdikleri bir anlamda kendi çevresel, toplumsal ve kültürel durumlarını da yansıtan bir ölçüt olarak görülebilir. Toplumsal yapı içinde bulunan kişilerin, üyesi oldukları toplum içinde belirli birtakım rolleri, konumları, saygınlıkları (prestij) ve belirli işlevleri söz konusudur. Bir başka deyişle, insanlar toplum içinde, yukarıda belirtilen ve bir anlamda bireylerin toplumsal yerini de belirleyen belirli sınırlar içinde yaşamaktadırlar. Bu koşullar ve sınırlar kuşkusuz in-

sanların iletişimlerine de yansiyacaktır. Bu yansıma olgusu, iletişimde kullanılan oluk seçiminden kodlamaya ve yansıma (feedback) ögesine kadar uzayacaktır.

B— İleti (Message)

İleti, kaynaktan alıcıya gönderilen bir uyarı, düşünce, duygu, kanı ya da bilginin kaynak tarafından kodlanmış halidir. Kısacası, ileti işaretlerden (signals) kuruludur. Bir işaret ise kazanılmış denem-bilgilerden herhangi birisine konulmuş bir belirticidir (33). Örneğin; «kedi» işareti, bizim genel olarak sahip olduğumuz kediler hakkındaki kazanılmış denem-bilgilerimizin yerine konulmuş bir işarettir. İşte ileti, iletişim süreci içerisinde bu tür işaretlerin kodlanmış biçimidir. Yazı yazarken yazı, resim yaparken resim, bir harekette bulunurken ortaya çıkan el, kol, yüz hareketleri hep iletilerdir.

İleti ögesinde üç nokta önem taşımaktadır: a- İleti dili ve kodu, b- İleti içeriği, c- İleti geliştirimi (message treatment).

a— İleti Dili ve Kodu

Burada iletinin dili sözcüğü kuşkusuz konuşulan dil anlamında kullanılmamaktadır. İletinin dili dendiğinde, bu kavramı iletinin ulaştırılmasında yararlanılan herhangi bir kod olarak ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda iletinin dili, herhangi bir ulusal dil olabileceği gibi, müzik, sanat, ve hareketler (örneğin jestler-mimikler) gibi konuşulan dil dışında da bazı kodlar olabilir. İletinin dili konusunda önem verilmesi gereken en önemli nokta; etkin ve sağlıklı anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için, ileti dilinin hem kaynak hem de alıcı açısından net ve anlaşılır bir yapı taşıması gereğidir. Çünkü, ileti kodlanıp alıcıya gönderildiğinde artık kaynaktan çıkmış olmaktadır. Bu noktadan sonra anılan iletinin yeniden düzenlenerek yapabileceği şeylerin önlenmesi artık kaynak tarafından gerçekleştirilemez.

Kod, insanlara anlamlı gelebilen bir biçimde yapılanabilen herhangi semboller grubu olarak tanımlanabilir (34). Bu bağlam-

(33) WILBUR SCHRAMM, «Haberleşme Nasıl İşler» **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş (Seçilmiş Parçalar)**, (Der: ÜNSAL OSKAY), 2. Baskı, A.Ü. SBF Yay. No: 281, Ankara: 1973, s. 104.

(34) BERLO, s. 57.

da bakıldığında, belli biçimde anlamlı olarak düzenlenebilen ögeleri (sesler, harfler, kelimeler vb.) olan diller koddur.

Bir grup ögesi bulunan ve bu ögeleri anlamlı bir biçimde birleştirebilmek için birtakım işlemleri (syntax) olan herşey bir koddur (35). Eğer, herhangi birşeyin kod olup-olmadığını anlaşılacak istenirse, onun ögeleri yalıtılmalı ve ögelerin birleştirilmesi için sistematik yollar bulunp-bulunmadığı kontrol edilmelidir.

Bir ileti kodlandığında, kullanılacak kodla ilgili belli kararlar vermek gerekmektedir. Öncelikle hangi kodun kullanılacağına, seçilecek kodun ögelerinin ve bu ögelerin yapılandırılmasında kullanılacak metodun ne olacağına iyi karar vermek gerekir. İkinci olarak, herhangi bir iletişim davranışı ve iletiler incelendiğinde, incelemede kaynağın kod hakkındaki kararları da kapsam içine alınmalıdır.

b— İleti İçeriği

İleti içeriğini, kaynağın amacını ifade etmesinde seçilen iletin malzemesi olarak tanımlamak mümkündür. İçerik, koda benzer bir şekilde ögelere ve yapıya sahiptir. Örneğin, eğer üç bilgi parçası sunulacaksa, mutlaka onların belli bir düzen ve sıralamaya kavuşturulması da gerekir. İletinin içeriği konusunda ele alınması gereken iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, iletişimde işlenecek düşünce, duygu ve bilgilerin seçilmesi konusudur. İkincisi ise, bunların nasıl işleneceği başka deyişle işleme yöntemidir. Gerçek anlamda, öncelikle kodlanacak ileti açık ve seçik bir biçimde seçilmelidir. Daha sonra, seçilen bu iletiler, ulaşılması amaçlanan alıcının niteliklerine bağlı olarak en kolay anlaşılabilir hale getirilir. Bu işlemde alıcının üyesi olduğu grubun yapısı, toplumsal-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, kültürel normlar karşısındaki durumu ve diğer özelliklerinin iyi bilinmesi; kaynak tarafından bu ölçütlere göre kodlanan iletin, alıcı tarafından tam ve istendik bir biçimde anlaşılabilmesi için gereklidir. Bu anlamda alıcının belli özellikleri dikkate alınmadan hazırlanan bir ileti başarısızlığa uğramaya mahkum sayılabilir.

Yapısal olarak iletinin kendisi karmaşık uyarılar toplamından başka birşey değildir (36). Aslında, kendi içinde başlıbaşına

(35) A.g.k.

(36) WILLIAMS, s. 285.

hiçbir anlam taşımayan kağıt üzerindeki birtakım şekiller veya ses dalgaları ya da diğer görsel-işitsel malzeme ile dokunma yoluyla elde edilen iletiler yalnız insanlar için ve alıcı tarafından kod-çama işlemi sonunda anlam kazanır.

Öz olarak iletiyi, kodlayıcı-kaynağın iletişimin gerçekleşme anındaki fiziksel ürünü olarak nitelendirmek mümkündür. Daha önce de değinildiği gibi insanların konuşmasında konuşma, iletidir. Bunun yanısıra, insanlar için varolanlar ve insanlar tarafından bilinenler hep bir biçim içinde varolur ve bilinirler. Biz, belli bir yapıyı üzerine geçirmeden, isimlendirmeden ve belli bir biçime sokmadan hiçbir şey hakkında konuşamayız. Nesnelere isimlendirmeyi ve ayırmayı öğrendiğimizde, birimleri yalıtırız ve onları nesne «öğeleri» olarak adlandırırız. Bu birimleri herhangi bir biçimde biraraya getirir başka deyişle bir «yapı» içine yerleştiririz. Örneğin; dilin öğeleri seslerdir. Bu sesler önce gruplandırılır ve «fonem» adı verilir, daha sonra üst düzeyli bir gruplama yapılır ve buna da «morfem» adı verilir. Bu ses grupları alfabe-deki işaretler olan harflere dönüştürülerek «yazı» gerçekleştirilir.

Örnek olarak «kedi» kelimesi ele alınacak olursa; bu kelime-deki öğeler k, e, d, ve i harfleridir. Her harf diğer harflerden ayrı-lıklar gösterir ve bu harfler çok değişik şekillerde biraraya getirilebilir (ekdi, dike vb.). Öğelerin bu bileşimlerinin herbiri bir yapıdır. Ancak, bu bileşimlerin bazılarında kelime denilirken, bazılarına denilemez. Kısacası, iki ya da daha çok harfin anlam taşıyan belli bir yapı veya biçimle biraraya gelişine kelime adı verilir.

c— İleti Geliştirimi (Message Treatment)

İleti geliştirimini kısaca, iletişim kaynağının kodları ve içeriği seçerken ve düzenlerken verdiği kararlar olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir deyişle ileti geliştirimi kaynağın iletilerini nasıl göndereceği; kod ve içerik konusundaki seçimleri ile kod ve içeriğin gönderilmesi metodlarıyla ilgili bir süreçtir.

Bu bağlamda, ileti geliştirimini neler belirler ve iletişim kaynağının geliştirim kararları hangi temellere dayanır sorusuna vere-ri-cek yanıtta ilk olarak karşımıza iletiyi verecek olan kaynağın kişiliğinin ve diğer bireysel özelliklerinin geliştirimi belirlemesi olgusu çıkar. Aslında, her bir bireyin diğerlerinden bağımsız kod-lama biçimleri söz konusudur. Her bir birey belli kodları, içeriği

ve geliştirim öğelerini seçer ve diğerlerini reddeder. İletişimde bulunanların becerisi, tutumu, bilgisi, kültürü, toplumsal sistemdeki konumu ve seçici algısı hep belli seçimlerin belli biçimlerde yapılmasını beraberinde getirir.

İleti geliştiriminin diğer önemli bir belirleyicisi de alıcıdır. İletişimde bulunmak bir bakıma alıcıdan bir tepki aramaktır. Herhangi bir iletişim kaynağı, alıcısının birşey yapması, birşey öğrenmesi veya kabul etmesi için iletişimde bulunur. Bu anlamda, iletişim kaynakları alıcıyı her zaman akılda tutmalıdır. Alıcının anlayabileceği kodların seçilmesi her zaman daha uygundur. Alıcının ilgisini ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek içerik seçimi önemlidir ve amaçta başarılı olabilmek için mümkün olan en yüksek etkiyi sağlayabilmek amacıyla ileti geliştirimi gerçekleştirilir.

C— Kodlama (Encoding) - Kodaçma (Decoding)

Kodlama; bir bilginin, düşüncenin, duygunun veya kanının iletme uygun, hazır bir ileti biçimine dönüştürülmesidir. Kaynağın kafasında kalan ve diğer kişilere aktarılmayan düşünceler, doğal olarak iletişimin bir parçası olamazlar. Bu nedenle kaynağın düşüncesi başkalarının da anlayabileceği bir biçimde ifade edilmelidir.

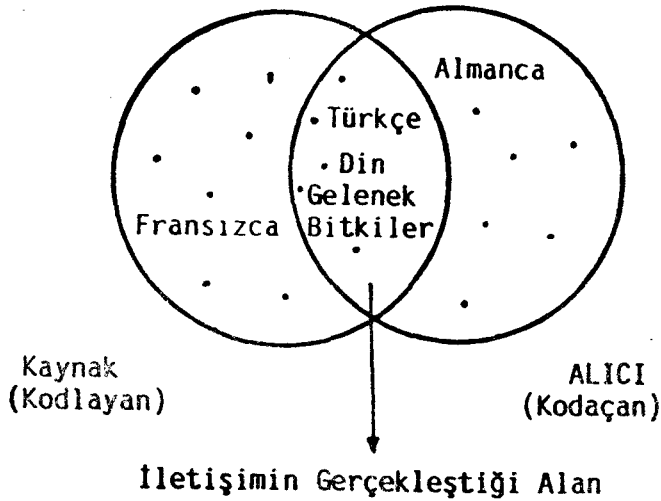
Dil kodlama için bir basamaktır. Bu bağlamda, jestler, mimikler, hareketler gibi önemli ve hatta karmaşık kodlama yolları da dile dayanmaktadır (37). Nesnelerin, olguların ve olayların nasıl adlandırılacağı bilinmezse, onların hakkında iletişimde bulunmak da güç olacaktır. Çünkü, her tür kavram dil ile ifade edilir. Bir kaynağın bir iletiyi kodlaması, aynı zamanda onun toplumsal birikimlerini de kapsayan deneyimleri ve yaşantılarının bir yansımasıdır. Kodlama, iletinin gönderileceği ortamın seçimiyle de ilgilidir. Kişilerin arkadaşlarıyla olan günlük konuşmaları, resmi toplantı konuşmaları veya teknik bir konudaki konuşmalar hep ortama bağlı değişik kodlama yol ve yöntemlerini gerektirir.

Kodaçma ise, alıcıya ulaşan ve alınan bir uyarının başka deyişle iletinin yorumlanarak anlamlı bir biçime sokulmasıdır. İletişim süreci içerisinde ileteler ancak kodaçma yoluyla, kağıt üzerindeki «anlamsız» işaretler, ya da birtakım ses ve görüntü sinyalleri olmaktan çıkıp anlam kazanırlar.

(37) MARSTON, s. 29.

Kodamanın kaynak, kodaçımının ise alıcı tarafından yapıldığı iletişim sürecinde iletişimin başarısını ölçen en önemli sorun iletinin alıcı tarafından kodaçımının yapılmasıdır. Bu durumun en önemli ölçütü ise alıcı ile kaynağın yaşantılarının çakışması ya da en azından kesişmesidir. Bu da aslında iletişimin doğasında vardır. Çünkü, iletişim kelimesinin Latince kökünü oluşturan «communicatus»un anlamı birşeyleri paylaşmaktır (38). Ortak deneyimin bir parçası olarak iletişimde kullanılan ortak dil, kodaçımının gerçekleşebilmesinin ilk koşuludur. Kısacası ortak yaşantı yokluğu iletişimde bulunabilme yetenek ve imkanının en ciddi engeli olarak ortaya çıkmaktadır.

Burada ele alınması gereken bir başka nokta da bağıntı çerçevesi (izafet çerçevesi-cycle of reference)dir. Aslında, bağıntı çerçevesi kodlama ve kodaçma işlemlerinin ve bağılı olarak iletişim sürecinin sağlıklı ve amacına uygun bir şekilde gerçekleşebilmesindeki önemli öğelerden birtanesidir. Bağıntı çerçevesini, «insanların sahip olukları tüm bilgi yükü» olarak tanımlamak mümkündür. ŞEKİL 1'deki çizimde de görüldüğü gibi bireylerin bağıntı çerçevelerinin kesiştiği alan, iletişimin gerçekleştiği alandır.

ŞEKİL 1: Bağıntı Çerçevelerinin Kesişimi

(38) A.g.k. s. 30.

Yukarıda yer alan şekildeki noktalardan herbirisi, iletişim sürecinin iki ucunda bulunan kaynak ile alıcının sahip oldukları birim bilgi yüklerini, kısacası bağıntı çerçevelerini oluşturan öğeleri simgelemektedir. Bağıntı çerçevelerinin kesişme bölgesi kaynak ile alıcının ortaklaşa sahip oldukları bilgilerin varlığını ve niceliğini göstermektedir. ŞEKİL 1'deki örnekte kaynak ile alıcının bağıntı çerçeveleri konuştukları ortak dil olan Türkçe, din, gelecek ve bitkiler konusunda kesişmektedir. Oysa, kaynağın bağıntı çerçevesinde bulunan öğelerden Fransızca alıcıda, alıcının bağıntı çerçevesindeki öğelerden Almanca da kaynakta bulunmamaktadır. Bu bağlamda eğer kaynak alıcıya, iletişimin gerçekleştiği alan olan bağıntı çerçeveleri kesişim alanı dışında bulunan öğeleri içeren iletiler gönderirse; örneğin söz konusu kaynak iletilerini Fransızca kodlarsa, bu iletilerin taşıdığı bilgileri yorumlayacak kavramlar alıcının dağarcığında bulunmadığından iletiler anlamlandırılmayacaktır. Başka deyişle, iletilerin kodaçımı ya tamamen mümkün olmayacak, ya da bu çok güç gerçekleşebilecektir. Böyle bir durum ise, bir süreç olarak iletişimin oluşmasını ve işlenmesini şu ya da bu ölçüde de olsa engelleyecektir. Kaynakla alıcının bağıntı çerçevelerinin kesişme alanı ne kadar büyükse ve buna bağlı olarak bu alan ne kadar çok ortak bilgi birimini içeriyorsa iletişimin gelişme boyutları da o denli çok olacaktır. Bu nedenle herhangi bir iletişim sürecini başlatacak olan kaynak, uyarılarını hedef alıcıya göndermeden önce, onun bağıntı çerçevesinde yer alan öğeleri iyi saptamalıdır. Böylece gönderdiği iletiler gerektiğince çözümlenebilir ve iletişim de gerçekleşir. Anılan durum yüz-yüze iletişimde kitle iletişiminde oranla daha kolaydır. Bağıntı çerçevelerinde yer alan öğelerin saptanması kitle iletişiminde kestirimseldir ve yaklaşık olarak belirlenebilir. Bağıntı çerçevesinin bilinmesi iletişimin bütün biçimlerinde büyük önem taşır. Çünkü, kaynak ile alıcının bağıntı çerçevelerinin hiç kesişmedikleri ve ortak bilgi biriminin bulunmadığı durumlarda iletişim kuşkusuz gerçekleşmeyecek ya da istedik yapıda olmayacaktır.

D— Oluk (Channel)

İletişim süreci içerisinde oluk, kaynağın kodladığı iletinin fiziksel iletimiyile ilgili olan ögedir. Tanımlarsak; oluk, iletiiyi kaynaktan alıcıya götüren araçtır. Kaynağın iletisinin alıcıya ulaşması için, başka deyişle iletiiyi kaynaktan alıp, paylaşması istenene ya da ilişkililemek istenene iletibilmek için mutlaka bir oluğa

gerek vardır. Aslında, iletinin kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan bu oluklara «iletişim araçları» adı da verilir.

İletişim oluklarını birkaç değişik biçimde sınıflamak mümkündür. İletişim sürecinde kullanılan oluk, ya bir kitle iletişimi ya da bir kişilerarası iletişim aracı olarak görülebilmektedir. Kişilerarası iletişim olukları, kaynak ile alıcı(ları)nın yüzyüze gelmesi durumunda, örneğin söz, yazı, resim, fotoğraf ya da hareket bağlamında söz konusudur. Oysa kitle iletişim olukları, kaynak tarafından kodlanan bir iletinin; televizyon, radyo, film, gazete, video vb. gibi kitle iletişim araçlarıyla iletimi durumunda söz konusudur. Kitle iletişimde kullanılan oluklar, birey ya da küme (grup) olarak kaynağın çok sayıdaki alıcı kümeyle iletileri ulaştırmalarını sağlar.

İletişim oluklarını, beş duyu (görme, duyma, dokunma, tatma, koku alma) olarak düşünmek de bir başka sınıflama yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıflama; iletişim sürecinde iletiyi almada kullanılacak yollar olarak beş duyuyu görmekten kaynaklanmaktadır. Alıcı, kodaçmayı anılan beş duyusunu kullanarak gerçekleştirir. Bir ileti görülebilir, dokunulabilir, duyulabilir vb. bir yapı taşır. Bu sınıflamaya göre, iletişim sürecinde anılan oluklardan ne kadar çoğu kullanılırsa, başka deyişle ne kadar çok duyu organı iletişimin gerçekleşmesi için işe koşulursa, iletişim de o denli etkili olur. Genellikle, duyuların doğrudan ve anında uyarılması da iletişimin etkenliği ile doğru orantılıdır.

Aslında bir oluk, yukarıda ele alınan bakış açılarından hangisiyle ele alınırsa alınsın tanım yine de aynıdır. Oluk, bir iletinin kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan araçtır.

İletişim sürecinde oluk açısından bir başka önemli nokta da, oluğun sahip olduğu kapasitedir. İletişim sürecinde bilgi aktarma kapasitelerinin yüksekliği bir oranda oluğun kapasitesine bağlıdır. Örneğin, kaynağın konuşma hızı oluğun kapasitesi olarak ele alınabilir. Konuşma örneğini sürdürürsek; eğer kodlama iyi gerçekleştiriyorsa, başka deyişle konuşmada gereksiz sözcüklere yer verilmiyorsa, oluğun kapasitesi da artacaktır. Böylece daha kısa sürede daha fazla bilgi aktarımı gerçekleştirilebilecektir.

Özellikle kitle iletişimde oluk seçimini; en az maliyetle en çok sayıda kişiye hangi olukların ulaşabileceği, hangi olukların en çok etkiye sahip olduğu, hangi olukların kaynağın amaçlarına da-

ha çok uygunluk taşıdığı ve hangi olukların ileti içeriğine daha uygun olduğu gibi birtakım ölçüler belirler.

E— Alıcı (Hedef)

İletişim sürecinde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiye hedef olan kesimdir. Alıcı, bir kişi örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş bir grup ya da toplum olabilir. Alıcı kullanılan iletişim oluklarına göre ya da kişilik, toplumsal yapı ve örgütlenme biçimine bağlı olarak etkin (aktif), başka deyişle kaynak tarafından gönderilen iletilere tepki gösteren ya da edilgen (pasif) başka deyişle tepkisini belli etmeden salt iletiyi alan biri de olabilir.

Yüzyüze iletişimde; karşılıklı konuşma, konferans, seminer, kapalı salon toplantıları gibi iletişim ortamlarında alıcının iletişime katılma imkan ve oranı yüksektir. Oysa, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen iletişimde bu etkin katılma imkanı çok düşüktür. Aslında bu nedene bağlı olarak kitle iletişim araçları, tek yönlü iletişim aracı olarak da tanımlanabilir. Çünkü, kitle iletişim araçlarında elde edilen yansımalar gecikmeli (delayed)dir. Bu gecikmeli yansıma yapısı tek yönlülüğü ortaya çıkarmaktadır.

Etkili ve istenen anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için alıcının nitelikleri, başka deyişle bağıntı çerçevesinin bilinmesi önem taşımaktadır. Alıcının toplum içindeki yeri, düşünceleri, inanç ve tutumları, sosyo-ekonomik düzey bilgilerinin sağlanması bu anlamda bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Alıcı konusundaki diğer önemli bir nokta da, alıcının çeşitli iletişim araçlarına karşı duyarlılığının ve iletişim içinde ne derece deneyimli olduğunun bilinmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Alıcı, iletişim sürecinin en önemli ögesi olmasına karşın, genellikle günlük yaşamda gösterilen iletişim davranışında bu ögeye gerekli ve yeterli önemin verilmediği görülmektedir. Çoğu kez olduğu gibi, kaynaklar tarafından anlatılmak istenen herhangi bir konuyu ayrıntılı olarak açıklamaya o denli önem verilir ki, iletilerin alıcıların anlayabileceği biçimde kodlanması gerektiği gözden kaçırılır. Bu tür iletişimi «iletiye yönelik iletişim» olarak tanımlamak mümkündür. Çoğunlukla, konularında uzman kişilerin, uzman oldukları konuyu anlatırken bu yola saptığı herkes tarafından bilinen bir durumdur. Aslında bu tür iletişim, alıcıya yönelik değildir. Kaynak, bir iletiyi gönderirken alıcının bu konudaki yetenek, özellik ve deneyimlerini göz ardı ederek, konuyu ve konu hakkında kendi bilgi ve yeteneklerini ön plana çıkarır.

Bunun dışında, iletişim kaynakları, bazı durumlarda da «oluğa yönelik iletişim» yaparlar. Bu durumda ise, iletiyi belli bir olukla iletme o denli önem verilir ki, bu kez de alıcının yetenek, özellik ve deneyimleri gözden kaçırılır. Bu konudaki bir örnek ders anlatmada görülebilir. Sadece ders anlatma yöntemine ağırlık veren ve diğer yöntemleri dışlayan bir öğretim üyesi tek bir oluk içine kilitlenmiş, başka deyişle oluğa yönelik iletişime girmişdir.

Oysa bir ileti ancak alıcı-hedefe yönelik olduğu ölçüde etkinlik kazanır. Bu bağlamda, iletişimde en önemli ilke alıcı-hedefin göz önünde bulundurulması, iletilerin bu ilkeye göre kodlanması, gerekli olduğun da buna göre seçilmesidir.

Alıcının iletişim becerileri de, kaynağın iletişim becerileri gibi iletişim sürecinin işlenmesi, özellikle de sağlıklı işlenmesi ve istendik amaçlara ulaşabilmesi açısından önemlidir. Eğer, alıcının dinleme, okuma, düşünme yeteneği yoksa ya da kısıtlıysa kaynağın gönderdiği iletilerin kodaçımını ya eksik yapacaktır veya kodaçımını hiç gerçekleştiremeyecektir. Bunun yanısıra, alıcının gönderilen iletilerin kodaçımını gerçekleştirmesi, büyük ölçüde kendisine, kaynağa ve iletinin içeriğine olan birtakım tutumları tarafından belirlenir. Ayrıca, alıcının bilgi düzeyi de iletişimin sağlıklı gerçekleşmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer alıcı, kodu ya da iletinin içeriğini bilmezse, iletiyi anlaması mümkün olamayacaktır. Bu ise, iletişimin amacının gerçekleşmemesi anlamını taşır. Bunlara ek olarak, iletişim sürecindeki alıcının sahip olduğu kültürel yapılanma ve toplumsal yapı içindeki yeri de iletişimi etkileyici faktörlerdir. Bu yapısı ile alıcı, iletişim sürecinin tamamlayıcı öğelerinden birisidir. Eğer kaynak, iletiyle herhangi bir alıcıya ulaşamazsa, iletişim zaten gerçekleşmemiş demektir.

Kaynak ve alıcının iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişki, iletişimin doğruluğu konusunda ortaya çıkan hayati bir belirleyicidir. Eğer, iletişim beceri düzeyi şu ya da bu oranda farklılıklar gösterirse, iletişimin tam ve istendik amaçlara uygun olarak gerçekleşmesinde bazı aksaklıklar ortaya çıkabilir.

F— İletişimin Etkileri

Bir anlamda iletişimin sonucu ve amacı olarak nitelendirilebilecek olan iletişimin etkilerini; iletinin kaynak tarafından gön-

olarak ortaya çıkan gelişme ve değişimlerdir. İletişimin temel amacının, bilginin paylaşılacağı ya da ilişkililecek alıcının davranışlarında istendik bir değişim yaratma olduğu gözönüne alınır; etkin iletişimin ölçüsü, kaynak tarafından amaçlanan davranışın ve davranış değişikliğinin alıcıda görülmesidir.

İletişimin alıcıda oluşturduğu etkileri üç ana grupta toplamak mümkündür (39):

- a- Alıcı kesimin bilgi düzeyindeki değişme
- b- Alıcının tutumunda (attitude) görülen değişme
- c- Alıcının açık davranışında görülen değişme.

Yukarıda sıralanan bu üç değişme çoğunlukla ard-arda görülebilir. Başka deyişle, alıcının bilgisindeki değişme, tutum değişikliğinden önce, tutumlara bağlı tavır takınma ise davranış değişikliğinden önce gelir. Reklamcılık alanında gerçekleşen iletişim bu konuda iyi bir örnek oluşturur. Çoğunlukla hedef durumundaki tüketiciler, hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir ürünü satın almazlar. Bu nedenle reklamcılar önce ürün hakkında bilgi veren reklamlar hazırlarlar. İletiler söz konusu ürüne karşı tüketicide olumlu bir tavır oluşturma amacıyla düzenlenir. Bu tavır takınma sonucunda ise satın alma davranışı beklenir.

Alıcı (hedef) davranışlarındaki değişmeler aslında iletişime bir süreç olarak bakma açısından önem kazanır. Eğer, iletişim en basit biçimde kaynaktan alıcıya tek yönlü bir akış olarak ele alınırsa; iletişimin etkinliği, yalnızca iletiyi kusursuzlaştırma ve ustalıkla düzenlemek olarak düşünülebilir. Aslında bu durum bir ölçüde kitle iletişimi için geçerlidir. Çünkü, kaynak iletişimin gerçekleşip gerçekleşmediği ve ne tür etkilerin oluştuğunu bilemez ya da bu konudaki verilere geç ulaşır. Oysa, yüzyüze iletişimde anında alınan tepkiler iletişimin etkileri konusunda kaynağa ipuçları verici nitelik taşır.

İletişimin etkililiğini sağlamak için bazı öğelerin varlığı gerekir. Bunlardan ilki; iletilerin gücünü ve etkisini artırmak için çoklu oluk kullanmak, başka deyişle gerektiğinde alıcının birden çok duyusuna seslenme gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, iletişimin etkilerini görmek de önemlidir. Bunun dışında, alıcının

---

(39) WILLIAMS, s. 286.

bağıntı çerçevesinin iyi bilinmesi ile, kaynakla alıcının bağıntı çerçeveslerinin kesişme alanının büyüklüğü iletişimin etkilerini arttırmada önem taşımaktadır.

G— Yansıma (Feed-back)

İletişim sürecinde yansıma, en basit biçimiyle kaynağın alıcıdan aldığı tepkilerdir (40). Bu tanıımı açarsak; yansıma alıcı kesimin kaynağın iletisine verdiği cevaptır. Aslında, kaynak iletişimde bulunduğu konuda ne denli bilgili olursa olsun, alıcıların ona cevap vermek isteyeceği bir an gelir. Tek yönlü iletişim, bir noktada alıcı için sıkıcı ya da anlamsız hale gelebilir. Bu anlamda kaynak ile alıcı süreç içinde yer değiştirir (41). Bu yer değiştirme aslında alıcının kaynağa verdiği cevapla gerçekleşebilir. İletişim süreci içinde kaynak, kullanılan oluklarla kendisine ulaşan bu cevabı, iletiyi algılar ve daha sonra ise tekrar alıcıya göndereceği yeni iletilerini bu yansımadan aldığı uyarıları ölçüt olarak yeniden düzenleyip iletişimin etkinliğini artırma yoluna gider. Bu bağlamda bakıldığında, kaynak için yansıma, «gerçekleştirdiği iletişimin etkisi hakkındaki bilgi» olarak düşünülebilir.

Tek yönlü iletişimde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiyi yalnızca edilgen bir biçimde alır. Aslında günlük deneyimlerden de anlaşıldığı gibi, durum pek de öyle değildir. Birisiyle konuşurken, karşıda bulunanın yüz ifadesi bize kızgın olup olmadığını ya da örneğin yüzündeki neşeli ifade, ona verilen iletiden memnun olduğunu gösteren ölçütlerdir (42). Bu ölçütler, iletimizi yerine göre değişik biçimde kodlamamıza neden olur. Gönderilen iletiye alıcıdan gelen yanıtları sürekli olarak gözönünde bulundurmak gerekir. Alıcı da kaynağın iletisini yanıtlarken, kaynaktan; değişik yüz anlatımı, olumlu ya da olumsuz hareketler biçiminde tepki görür. Bu karşılıklı tepki ve yanıtlar, alıcı ile kaynağı birbirine bağlayıp süreç olarak iletişimin doğuşunu sağlarlar. Bu çok önemli karşılıklı bağ yansıma (feed-back) olarak adlandırılır.

---

(40) DALLAS W. SMYTHE, «Some Observations On Communications Theory» *Sociology of Mass Communications*, Edited by: DENIS McQUAIL, Penguin Books, Great Britain: 1979, s. 26.

(41) MARSTON, s. 32.

(42) Yüzyüze iletişimde yansımanın yapısı, işleyişi ve önemi konusunda geniş bilgi için bkz.: HAROLD J. LEAVITT-RONALD A.H. MUELLER, «Some Effects of Feedback on Communication», *Interpersonal Communication: Surveys and Studies*, Edited by: DEAN C. BARNLUND, Houghton-Mifflin co. Boston: 1968, s. 251-259.

Yapısı gereği yansıma, kaynağa iletişimin yeterince etkin olup olmadığı konusunda ipucu veren bir ileti biçimidir. Yansıma adı verilen iletiler sözlü-yazılı anlatım veya bu anlatım türü dışı biçimlerde ortaya çıkar. Kaynak, bir iletiyi kodlamaya başlar başlamaz alıcı, sözlü yanıt vermeden önce beden ve yüz anlatımlarıyla yanıt gönderebilir.

Kaynağın kendisini kontrol etmesi imkanını veren yansıma; iletinin ve alıcının durum ve niteliklerine göre «olumlu yansıma» ve «olumsuz yansıma» biçimlerinde ortaya çıkıp kaynağa geri döner. Olumlu yansıma aslında, kaynağın bu iletişimde bulunmakla amaçladığı etkiye ulaşıldığını kaynağa bildirici bir nitelik taşır. Buna koştur olarak da olumsuz yansıma ise, kaynağa alıcı üzerinde amaçlanan etkinin elde edilemediğini ortaya çıkarır. Olumsuz yansıma alınması durumunda kaynak, amaçladığı etkiyi elde edebilmek için davranışını ve yeni iletilerini aldığı bu olumsuz tepkiyi ölçüt alarak yeniden düzenlemelidir. Sonuç olarak, iletişim sürecinde yansımaya verilen önem ve yansımaya göre yeni iletileri düzenlemek ölçüsünde iletişimin etkinliği ve etkililiği artacaktır. Başka deyişle, yansıma iletişimde bulunanın (kaynağın), iletisini alıcının ihtiyaç ve tepkilerine göre ayarlamasına, hatta yapılandırmasına yardım eder. Yansımanın yan işlevlerinden birisi de, yansıma ögesi yoluyla alıcının iletişim sürecine tam olarak katıldığı hissini duymasını sağlamak olarak ele alınabilir. Kaynağın alıcının tepkilerini de dikkate aldığına farkedilmesi ile birlikte alıcı, iletileri daha kolay kabul edebilir bir hale gelir. Tepkilerin açıklanamaması, alıcıda hayal kırıklığına yol açabileceği gibi, giderek gönderilen iletilerin «gürültü»ye dönüşmesi, hatta tamamen kaybedilmesini de beraberinde getirebilir. Yansıma, iletinin gönderildiği yer ile kaynak arasında belli bir geri dönüş halkası oluşturmaya rağmen, iletişim sürecinin doğrusal yapısını da bozamaz. Hatta, iletilerin daha etkin bir şekilde yerine ulaştırılması sürecine katkıda bulunur (43).

Yansıma, kaynağa ulaşma süreleri açısından ele alınırsa gecikmesiz (immediate) ve gecikmeli (delayed) olarak da sınıflandırılabilir. Gecikmesiz yansıma, ancak yüz-yüze iletişimde söz konusu olabilir. Kaynak, amaçladığı etkiyi iletiyi gönderdikten hemen sonra anlayabiliyorsa yansıma gecikmesizdir. Öte yandan, ge-

---

(43) FISKE, s. 23.

cikmeli yansıma, alıcı yanıtının kaynağa anında iletilemediği durumlarda söz konusudur. Bu bağlamda gecikmeli yansıma, kitle iletişimini bireylerarası iletişimden ayıran özelliklerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerarası iletişimde kaynak çoğu kez alıcı ile fiziksel bir yakınlık içerisinde bulunmasına karşın, kitle iletişiminde durum tersidir. Bu nedenle de yansıma anında olmayıp, gecikmelidir. Kitle iletişiminde gecikmeli de olsa yansıma olması kitle iletişimin tek yönlü bir iletişim türü olarak nitelendirmeyi engeller. Örneğin, bazı durumda herhangi bir gazetede bir yazı ya da haber için tepkileri içeren mektupların yazılması, ya da televizyonda yayınlanan bir program için telefon edilmesi gecikmeli yansıma için verilebilecek örneklerdir. Kısacası, gecikmeli yansıma bir anlamda kullanılan oluğun yapısından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir konu da yansımanın gönderilmesi anından başlayarak alıcının yapısında meydana gelecek değişmedir. Eğer yansımanın da temelde bir ileti olduğu gerçeği gözden kaçırılmazsa bu konu açıklığa kavuşacaktır. Alıcı kesim kaynaktan ilk iletiyi aldığı anda belli bir değişime uğrar ve yeni bir yapı kazanır. İlk iletiye yansıma verdiği andan itibaren alıcı-kaynak, kaynak da alıcı durumuna gelir. İlk alıcı-yeni kaynağın iletileri de artık eski kaynak-yeni alıcıda birtakım değişmeler ve bağlı olarak değişmeler yaratmak amacıyla gönderilmektedir. Bu süreç dönüşümlü olarak iletişim sürdüğü sürece devam eder. İletişimi kaynaktan alıcıya olan karşılıklı ileti akışı biçiminde tanımlarsak, her kesim aynı zamanda kaynak ve alıcı olarak rol değiştirir ve birbirini sürekli olarak etkiler ve bu süreç çift yönlü etkileşim olarak da tanımlanır.

İletişim sürecini başlatan kaynak, alıcıda belli amaçları gerçekleştirmek için ileti gönderir. Bu amaçlar; alıcıda yeni bir tutum geliştirmek, alıcıda varolan herhangi bir tutumu pekiştirmek ya da şiddetini arttırmak, hedef alıcının varolan tutumunu değiştirmek (olumlu tutumu olumsuz ya da olumsuz tutumu olumlu hale getirmek) tir. Kaynak anılan amaçlar doğrultusunda alıcı ile ortak semboller kullanarak kodladığı iletiyi seçeceği uygun bir olukla gönderir. Alıcının kodaçımı sonucunda iletiye göstereceği tepki üç yolda gerçekleşebilir. Alıcı; ya **iletiyi benimser** ya da **iletiye karşı tepki gösterir** ya da **eski konumunu korur** başka deyişle iletiden etkilenmez ve hiçbir tepkide bulunmaz. Bu durumların

her üçünde de alıcı mutlak bir değişime uğrayarak yeni bir yapı kazanır. Yeni yapısıyla alıcı, seçtiği anılan üç durumdan birisine ilişkin düzenleyeceği iletişimi, yansıma ile kaynağa ulaştırır. Artık burada roller değişmiş ve alıcı-kaynak, kaynak da alıcı durumuna geçmiştir. İlk kaynak da böylelikle yeni bir yapı kazanır. Çünkü kendisini, iletişimin yapısı gereği, eski alıcının gönderdiği ileti sonucu yeniden değerlendirir ve gelen bu yanıt doğrultusunda sonraki iletilerini düzenler. Böylece, yansımaya yer veren iletişim sürecinde, kaynak ve alıcı sürekli birbirini etkileyerek değiştirmiş olur.

H— İletişim Sürecinin Diğer Öğeleri

Buraya kadar ele alınan iletişim öğelerine; toplayıcı yankı (feed forward), gürültü (noise) ve iletişimin gerçekleşmesinde önemli etkileri olan seçici algı (selective perception) yı da eklemek mümkündür.

a- Toplayıcı Yankı (Feed Forward)

Toplayıcı yankı, kaynağın iletişim sürecini başlatmadan ve alıcıya iletilerini göndermeden önce, alıcı hakkındaki gerekli bilgileri toplaması olarak tanımlanabilir. Bu durum iletişimin sağlıklılığı ve istendik biçimde işleyebilmesi için önem taşır. Çünkü, alıcının nitelikleri, durumu ve bağıntı çerçevesi eğer kaynak tarafından bilinmezse, gerekli iletiler gerektiği gibi kodlanamayabilir ve uygun oluk seçilemeyebilir. Kaynak tarafından, alıcı hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadan kodlanan iletilerin alıcı tarafından kod açımının yapılabilmesi ya mümkün olmayacak ya da yorumlama istendik yapıda olmayabilecektir.

b- Gürültü (Noise)

Gürültü bir bakıma iletişime yapılan müdahaleler olarak ele alınabilir. Başka deyişle, iletişim sürecinde asıl ileti dışında varolan, asıl iletiye yapılan bilinçli ya da bilinçsiz müdahale biçiminde ortaya çıkan ve kodaçımı da yapılamayan tali iletilerdir. Gürültü her iletişim sürecinde bulunabilir. Asıl olan, gürültü boyutlarının iletişimi engelleyecek ölçüde olmamasıdır. İki kişinin konuşması sırasında radyodan duyulan müzik bile gürültü olarak ele alınabilir. Çünkü o ortamda asıl iletişim konuşma düzleminde gerçekleştiği için, başka bir ortamda radyo dinlerken söz konusu

olan iletişim bu durumda «gürültü» olarak nitelendirilebilir. Genel anlamda bakıldığında; içinde gizli de olsa hata payı taşımayan hiçbir doğal ya da insan yapısı iletişim sistemi yoktur(44). Her türlü elektronik sinyal, yazılan sözcükler veya konuşulan sözlerin hepsi, mutlaka içlerinde amaçlanan anlama şu ya da bu ölçüde de olsa belli bir engel oluşturabilecek bir yapı taşırlar. Örneğin, öksürme, okunması güç bir el yazısı ya da mekanik sinyallerde oluşan parazitler anılan türden engellerdir. Bu tür müdahaleler (interferences) gürültü olarak adlandırılır. Bu anlamda gürültü ögesini şöyle tanımlayabiliriz: **En basit şekliyle gürültü, iletişim sürecindeki gönderilen ileti ile algılanan ileti arasında bir farka neden olan, iletişim sembollerine olan eklenti veya bu sembollerin kodlanma hatasıdır.** Gerçekten de iletişim sürecine dıştan gelen «gürültü»ler söz konusu olabileceği gibi kodaçımı yapılamayan iletiler de «gürültü» olarak nitelendirilebilir. Gürültü, oluktan, alıcıdan, kaynaktan ya da iletinin kendisinden de kaynaklansa, daima kaynağın iletişim konusundaki niyetlerini alt-üst edici bir yapı gösterir. Böylelikle de, belli bir durumda ve belli bir sürede gönderilmek istenen ve amaçlanan bilgi miktarını sınırlar (45).

c- Seçici Algı (Selective Perception)

Belli bir uyarının duyu organlarını etkilemesi durumunda yüzeysel bir parça-bütünlük hali gösterdiği bilinen bir gerçektir. Burada bir benzetme yapılırsa, anılan durum bir mozaik'e benzetilebilir. Ancak, her algılanan uyarıda diğerlerinden daha ötede ve farklı olarak algıyı belli yönde yönlendiren birtakım etkenler söz konusudur. Bu etmenler, şekil-zemin (figure-ground) olayı düzleminde uyarı(lar) arasından çıkarılarak alınır. Bu çıkarılıp alınma olgusunda etki eden etmenler; zaman ve mekandaki yakınlık, benzerlik dereceleri gibi olgulardır. Bu ve buna benzer etkenler çıkarılıp alınan parçanın şekil (figure) olmasını sağlar (46). Bu noktada algılamının ne olduğu da ele alınmalıdır. Algılama; dünyanın an-

---

(44) ALLAN R. BROADHURST-DONALD K. DARNELL, «An Introduction to Cybernetics and Information Theory» **Foundations of Communication Theory**, Harper and Row Pub. New York: 1970, s. 70.

(45) FISKE, s. 9.

(46) Şekil-zemin (figure-ground) konusunda geniş bilgi için bkz.: HERBERT ZETTL, **Sight-Sound-Motion (Applied Media Aesthetics)**, Wadsworth Publishing Co. Inc. Belmont-California: 1973, s. 99-163 ve HUGO MÜNSTERBERG, **The Film (A Psychological Study)**, Dover Publications Inc., New York: 1969, s. 18-31.

lamalı bir görüntüsünü yakalayabilmeyi sağlayan uyaran ve duyuşsal uyarının seçilmesi, organize edilmesi ve yorumlanmasını da içeren karmaşık bir süreçtir. Algı ve buna bağılı olarak tanıma alanı doğal halde, anlamlı ve örgütlenmiş durumdadır. Bu tanımlama, çok özel ve az rastlanan durumlar dışında, tanıma alanının hiç bir zaman karmakarışık, ya da parça parça izlenimlerden, birbiriyle bağlantısız yaşantılardan ve tek tek duyuşlardan meydana gelmediğini göstermektedir. Kısacası, herhangi bir bireyin tanıma alanı ve çevreden gelen iletileri algılaması düzenli ve anlamlıdır. Ancak, algılamamanın işlevsel bakımdan seçici bir olgu olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca, bu seçici yapının varlığının yanısıra bütün algılar da bir etkileşim sonucu ortaya çıkar. Kuşkusuz, hiç kimse algılayabileceği herşeyi birden algılamaz, algılayamaz. İnsanların sahip oldukları zihni yapı, duyuş organlarını etkileyen bütün uyarıcılara aynı önemi vermeye hazır, tarafsız bir örgütlenme ve düzenleme mekanizması değildir. Tanıma alanındaki belli düzenleri belirleyen ve ancak bazı uyarıcıları seçerek bu tanıma alanına sokan faktörler, bu fizik uyarıcılarla karşılaşmadan önce de faaliyettedirler. Aslında algısal düzenleme, kendisini doğrudan verilen materyalle sınırlandırmaz. Fakat, görünenin, görünmeyen uzantılarını da ortaya koyar (47). Benzer şekilde nesnelere sadece ve çoğunlukla ön yüzlerinin görülmesine karşın, tam ve üç boyutlu olarak algılandığı da bilinmektedir. Tipik durumda, düzenli bir algı şekillendirilirken fiziki uyarıcılardan yalnız bazıları kullanılır ve geri kalanlar ya hiç kullanılmaz ya da ikinci derecede bir işgörürler. İşte «seçici algı» denilen olgu budur. İletişimde bulunurken, hemen daima seçici algı işlev görür.

İnsanların algılama konusundaki en önemli özellikleri, etraflarındaki nesnelere gelen birtakım uyarıcıları olduğu gibi algılamamaları olgusudur. İnsanların algıları insanlarla birlikte, insanların yapısından meydana gelir. Çünkü, nesnelere olduğu gibi değil, insanların oluşuna ve yorumlayışına göre algılamak söz konusudur. Özetlersek; algının oluşmasında ilk etken olan algısal seçim, çevre uyarıcılarından bazılarının ihmali edilmesi ve seçilen bazılarının üzerine odaklanması anlamını taşır. Seçilenlerin or-

---

(47) DAVID KRECH-RICHARD S. CRUTCHFIELD, *Sosyal Psikoloji (Teori ve Problemler)*, (Çev.: EROL GÜNGÖR), Ötüken Yayınevi, Kültür Serisi: 29, İstanbul: 1980, s. 108-109.

ganize edilmesinde ise iki temel yol izlenir. Bunların birincisi, daha önce de değinilen şekil-zemin (figure-ground) ayırılmasının yapılmasıdır. Belli bir çevresel düzenleme veya belli bir ortamda belli bazı öğeler üzerine odaklanıp diğer öğeler ikinci, hatta üçüncü plana atılıyorsa, bu durumda şekil (figure) üzerine yoğunlaşıyor ve şekil öne çıkarılıyor demektir. Zemin (ground) ise, içinde şeklinin de yer aldığı düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır(48). İkinci yol ise; basitleştirilmiş şekilleri algılamamızdır. Bu da biçimleri basitleştirme ön-isteğimizden kaynaklanır. Ayrıca, uyaranları da «algısal tamlama» süreci yoluyla basitleştirilmiş bütünleri algılama eğilimidir. Sonuç olarak, algısal organizasyon, uyaranları basitleştirilmiş ve tekleştirilmiş bütünler olarak düzenleme çabalarıdır. Bunun yanısıra, algısal organizasyonlar, şekil ve zemini (figure-ground) ayırmayı da kapsar. Algının oluşmasında, algısal seçim (seçici algı) ve organizasyondan sonra gelen aşama ise yorumlamadır. Herhangi bir şeyi algıladığımızda, sadece seçmek ve organize etmekle kalmaz, aynı zamanda bir birey olarak çeşitli toplumsal etkilenmeler ve kişiliğimiz doğrultusunda yorumlarız. Ancak, bunların her üçü de o denli hızlı ve ard-arda gerçekleşir ki, bu üç işlemin aynı anda gerçekleştiğini düşünür ve varsayabiliriz. Yorumlama, uyaran hakkında yargılar ve anlamlar çıkarma süreci olarak nitelendirilebilir. Genellikle bu yargılar veya anlam çıkarma özdeşleşme ve değerlendirme temel noktalarında olur. Birey uyaranın doğasını kendi çevresiyle (dış-sistem) sürekli olarak özdeşleştirir. Algıyı belirleyen öğeler ise; ihtiyaçlar, zihni tutum, ruh hali vb. gibi insanların psikolojik yapılarından kaynaklanan öğelerdir (49).

---

(48) Öreğin, biri çok aç öteki de tok ama susuz iki kişinin bir TV programı seyrettiğini varsayalım. Sözü edilen TV programının kahramanları da bir lokantada mükellef bir sofrada yiyip-içmekte olsunlar. Örneğimizde yer alan iki kişi de aynı görüntülerle karşı karşıyadır. Ancak bunlardan birincisi (aç olan) kahramanın yediği bifteği en ince ayrıntısına kadar algıyarken, masadaki su, bira, şarap gibi şeylere pek aldırış etmeyebilecektir. İkincisi ise tam tersine hareket edecektir. Her ikisinin de programın o sahnesinde ne gördükleri sorulacak olsa, seçici algı mekanizmasının işlemiş olması nedeniyle birincisi (aç olan), yiyecek maddelerini şekil haline (figure) getirecek ve «yiyecek maddeleri ve diğer şeyleri», ikincisi ise «içecekleri ve diğer bazı şeyleri» gördüğünü, algıladığını söyleyecektir. Birinci durumda yiyecek maddeleri, «diğer şeylere» oranla daha özel bir şekilde algılanmış ve şekil (figure) haline getirilerek organize edilmiştir. İkinci durumda ise şekil-zemin ikilemi tam tersine dönmüştür.

(49) Seçici algı konusunda geniş bilgi için bkz.: DANIEL KATZ, «Psychological Barriers to Communication» *Mass Communications*, Edited by: WILBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, 1975, s. 316-329; MELVIN DE FLEUR,

II. SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN İLETİŞİM SÜRECİ

4. İletişim Süreci

İletişim süreci kavramına açıklık getirebilmek için öncelikle süreç sözcüğünü tanımlamak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde süreç; «Olu yoluyla, yani durumdan duruma geçerek ortaya çıkan şey» olarak tanımlamaktadır. Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise süreç; «1- Belli bir sonuca ulaşan düşünce akışı 2- Olayların ya da işlemlerin belli bir sonuca doğru gidişi» biçiminde ele alınmaktadır. Toplumbilim Terimleri Sözlüğü adı geçen kavramı; «Bir olayın düzenli olarak ve birbirini izleyen değişmelerle gelişmesi, başka bir olaya dönüşmesi» olarak nitelendirmektedir. Bunların dışında aynı kavramın «zaman içinde sürekli değişen bir olgu» ya da «süregelen herhangi bir durum» olarak tanımlandığını da görmek mümkündür (50). Milattan önce 500'lerde Heraklit'in, insanın ve nehrin hiçbir zaman aynı kalmasından ötürü, hiçbir zaman iki kez aynı nehre girilemeyeceğini belirtmesi, aynı zamanda süreç kavramının da önemini vurgular. Ayrıca yine süreç kavramının değişik bakış açıları doğrultusunda kullanım amacına göre farklılaşabilen başka tanımları da yapılmaktadır (51):

- Bir ürünün oluşumuna esas olan etkinlikler bütünü.
- Ham gercin yapık duruma dönüşümünde yer alan aşamalar düzeni.
- Belirli bir hedefe yönelik işlemler dizisi.

Buraya kadar ele aldığımız tanımlardan da anlaşılacağı gibi, zaman içinde sürekli değişim gösteren herhangi bir olay, oluşum veya hareket süreç kavramını dile getirmektedir. Sözlük anlamlarından yola çıkarak; eğer herhangi bir şeyin ya da olgunun süreç olduğunu veya süreç karakteri taşıdığını söylürsek, aslında böyle-

---

Theories of Mass Communication, David Co. Inc. New York: 1968, s. 91-96 ve 119-140; KENNETH K. SERENO-EDWARD M. BODAKEN, *Trans-per Understanding Human Communication*, Houghton Mifflin Company, Boston: 1975, s. 21-41; RUDOLF ARNHEIM, *Visual Thinking*, University of California Press, Berkeley: 1939, s. 13-54; HANS TOCH-MALCOM S. MACLEAN Jr., «Perception and Communication: A Transactional View» *Foundations of Communication Theory*, Edited by: KENNETH K. SERENO-C. DAVID MORTENSEN, Harper and Row Publishers, New York: 1970, s. 125-137.

(50) WILLIAMS, s. 282.

(51) ALKAN, s. 114.

likle o şeyin tek bir başı veya tek bir sonu olan belli bir olgular düzeni olmadığını dile getirmiş oluruz. Belli bir süreç içinde bulunan herhangi birşey, durağan bir yapı göstermez. Aksine hareketlidir, etkindir ve sürekli bir değişim içerisinde bulunur. En önemlisi de, süreç içinde bulunan ögeler birbirleriyle sürekli bir ilişki içerisinde. Bu durumda da, her bir öge, öteki ögelerin tümünü devamlı olarak etkileyecek ve bağlı olarak da sürekli olarak diğer ögelerden etkilenecektir.

İletişim kavramının paralel olarak süreç kavramının incelenmesi ise, aslında insanlar arasındaki etkileşim ögelerinin incelenmesi anlamını taşıyacaktır. Temelde iletişim sürecindeki «kaynak-ileti-oluk-alıcı» genel modeli, iletişimin analizinde insan davranışının kusursuz biçimde analizinin ön koşul olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de, iletişimin amacı eğer en genel anlamıyla davranışa etki etmek ise, davranışa ve davranış değişimine etki eden bazı süreçlerin de göz önüne alınması gerekir. Bu bağlamda, insan etkileşimine yapılacak davranışsal yaklaşım, insanların iletişimde bulunmaları durumunda bunu bir bütün ve toplam olarak gerçekleştirdiklerini önermektedir (52). İletişimsel olaylar insanı bir bütün olarak ilgilendirir. Bu da iletişim davranışının aslında genel davranış belirleyicileri olan algılamalar, öğrenme, dürtüler, duygular, eğilimler, inanışlar, değerler, kodlama-kodaçma, anlamlandırma, iletiler ve toplumsal durumlardan tamamen aynı düşünülmeceği anlamına gelmektedir. O zaman insansal iletişim, tek ve ayrı bir süreç olarak ele alınamaz. Aksine, bu tür iletişim, belli bir başlangıcı ve sabit bir sonu bulunmayan ve devingen durumsal alanda etkileşimde bulunan yapıların oluşturduğu karmaşık bir süreçler bileşkesi ve bütünü olarak ortaya çıkmaktadır (53).

Özünde iletişim kuramı süreçsel bir bakış açısına sahiptir. İletişim kuramcısı, doğanın bütün diğer olaylarından ayrılabilen olay ve bileşenleri içermesi olasılığını reddeder. Buna bağlı olarak, iletişimin belli bir başlangıcı ve sonu olamayacağı veya belli bir düşüncenin özel ve tek bir kaynaktan gelmesinin iletişimi de tek yönlü işleyen bir duruma sokacağı vb. sonuçlara da ulaşılabilir (54).

(52) SERENO-MORTENSEN, s. 4.

(53) A.g.k.

(54) BERLO, s. 24. İletişim süreci konusunda tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz.: BERLO, s. 23-39; SERENO-BODAKEN, s. 14-19; FISKE, s. 2-5.

Süreç kavramının temeli, fiziksel gerçekliğin insan tarafından yaratılması gerektiği inanışına dayanır. Gerçekliği yapılandırırken kuramcı, algılarını şu ya da bu yönde organize etme yolunu seçer. «Ögeler» veya «bileşenler» adı verilen belli birtakım şeyler seçilebilir. Bunu yaparken de, birşeyler keşfetmediğinin farkına varır. Bu yolla dünyayı tanımlamak veya analiz etmede kullanabileceği veya kullanamayacağı aygıtlar topluluğunu da yaratmaktadır. Belli birtakım şeylerin diğerlerini izleyebileceğini, fakat birçok durumda farklılık göstereceğini de anlar. Aslında, süreç dinamiğinin belli birtakım sınırlamaları da bulunmaktadır. Ayrıca, olayların hemen her değişik bileşimi (combination) için de birden fazla dinamik söz konusu olabilir (55).

Bu kuramsal çerçeve içerisinde iletişim sürecine bakıldığında, en az iki önemli problemle karşılaşılır. İlk önce diyelim bir fotoğraf çekildiğinde, hareketi yakalamak gibi, söz konusu olan süreç dinamiğini de yakalamak gerekmektedir. Ancak, fotoğrafın nesnelere tam bir yansıması olmadığını da unutmamak gerekir. Fotoğrafta, ögeler arası ilişkiler ortadan kalkmış, hareketin akıcılığı ve dinamikler belli bir anlamda yakalanmıştır. Resim ya da fotoğraf bir olayın kendisi değil, gösterimidir.

Sürecin tanımlanmasında ortaya çıkan ikinci problem, «dil»in kullanılması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Zaman içerisinde insanların kullandığı şekliyle dilin kendisi de bir süreçtir. Dil de, değişen, süren (on-going) başka deyişle sürekli bir yapı taşır. Ancak dil yazıldığında ya da dil yazıya döküldüğünde, sahip olduğu bu süreç niteliğini kaybeder. Kağıt üzerindeki işaretler, dilin kaydedilmesi, bir anlamda dilin resmidir. Yazı; sabit devamlı (permanent) ve durağan (statik)dır. Bunun yanısıra, çok kısa bir zaman süresi için konuşulan dil de göreceli olarak durağan kabul edilebilir (56).

İletişim konusundaki bilimsel araştırmaların çoğu sürecin gelişiminde bir farklılık yaratan veya yaratmayan ögelerin yalıtımı girişimleri olarak değerlendirilebilir.

Bunların yanısıra, bireylerin akıllarında kurulan süreç kavramı ile, iletişim bileşenlerinin analizi konusunda, iletişimin gerçekleşmesinde gerekli görülen ögelerle birtakım ilerlemeler kay-

(55) BERLO, 25.

(56) A.g.k. s. 27.

dedilebilir. Bir başka deyişle, süreç kavramı yardımıyla; kimin, neden, kimle iletişimde bulunduğu tartışılabilir. Üretilen iletileri ve hangi insanların iletişimde bulunmaya çalıştığı araştırılabilir. Bunun yanısıra, insanların iletilerini nasıl geliştirdikleri de görülebilir. İletişimin anlamlarını, insanların iletilerini alıcı-hedefe ulaştırmada kullandıkları oluklar ve yapıları incelenebilir. Kısacası, iletişime başlandığında iletişime tepki gösterildiğinde veya bir iletişim gözlemcisi veya analizcisi olarak çalışıldığında iletişim sürecinde yeralan ve dikkate alınması gereken öğeleri süreç kavram ve yaklaşımı ile ele alıp incelemek mümkündür.

Gerçekten de, yukarıda değinildiği gibi, iletişim sürecinde belli ve kesin bir başlangıç ve belli ve kesin bir sondan söz edebilmek son derece zordur. Çünkü, iletişim kaynağının gönderdiği iletinin alıcıdaki etkileri ve yansımanın kaynaktan meydana getirdiği etkilerin, kısaca alıcı-kaynak etkileşiminin nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemek son derece güçtür. Aslında, en basit iletilerin bile alıcılara nereye kadar ve ne ölçüde etki yaptığı bile saptanamaz. Kaldı ki, insanlar arasında gerçekleşen iletişim süreci içinde kaynak tarafından gönderilen iletiyi tümüyle inceleyebilmek; anılan iletinin kaynağını ve yapısını, iletinin verildiği kendine özel durumunu, kaynağın tutumunu ve amacını, iletinin hedefi olan alıcıyı, alıcının bağıntı çerçevesini, iletişim olayının gerçekleştiği toplumsal çevreyi, inançları, kullanılan dili vb. bütünüyle inceleyip araştırmadan neredeyse imkansız olarak karşımıza çıkmaktadır (57). Anılan bu öğelerin hepsi aslında insanın içinde yaşadığı çevreyi oluşturması bakımından birbirine bağlıdır ve doğal bir ilişkiler sistemi içerisinde yer alırlar. İletişim süreci hakkındaki bütün bu açıklamalar, bu süreç için yapılacak çalışmalar konusunda gerçekten önemli bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Eğer iletişim süreci yapısı gereği sürekli bir etkileşim ve hareketlilik içerisindeyse, bu konuda yapılacak incelemeler hangi kesitte, düzlemde ve nasıl gerçekleştirilecektir? Gerçekten de, iletişim süreci konusunda birtakım incelemeler gerektiğinde, yukarıda verilen örnekteki benzer şekilde, devingen yapılu iletişim olgusunu tıpkı bir fotoğraf çekiminde olduğu gibi, görece olarak anlık bir biçimde durdurmamız ve dondurmamız söz konusudur ve öyle de yapılmaktadır. Ancak, bu durumda da incelemeyi yapanın karşısına, belli bir başı ve sonu olmaması nedeniyle uzun olan bir sürecin kısa bir kesi-

---

(57) WILLIAMS, s. 283.

ti çıkmaktadır. Bu da bir süreç olarak iletişimin bütününe inceleyip yargıya varmak için yeterli olmayabilir ve incelenen belli birtakım yanılıklar içine sürükleyebilir. Bu durum ise aslında başlıbaşına bir engeldir. Örneğin, bir kaynak bir futbol oyununu açıklamak istemektedir. Bir oyuncuyu gol atarken gösteren bir fotoğraf alıcının oyun hakkında bazı gözlemlerde bulunmasına ya da birtakım yargılara varmasına yardımcı olabilir. Ama bu fotoğraf, alıcıya, futbol adı verilen oyun sürecinin bütününe açıklamakta yetersiz kalacaktır. Çünkü, anılan fotoğraf, süreç içinde bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini kapsamaz. Bunu yapabilmek için oyunun bütününe gösteren bir filme ihtiyaç duyulabilir (58). Buna benzer şekilde, iletişim sürecini anlamak ve anlatmak için kurulacak modelde ortaya çıkarırken, gözönünde bulundurulması gereken önemli nokta olarak, söz konusu edilen modelde sürecin öğeleri arasındaki karşılıklı etkileşimin sürekliliğini göstermesi şartı ortaya çıkmaktadır. Anılan noktaların dışında gözönünde bulundurulması gereken diğer bir nokta da, gerçekte iletişim sürecinde; kurulan modelde sıralanan ve tanımlanan öğeler dışında, rolleri kesin olarak saptanamayan veya ayrıntılı ve tam olarak soyutlanamayan, ancak yine de iletişim sürecini etkileyen başka öğelerin de bulunabileceğidir. Temelde, iletişimin bir süreç olarak görülmesi ve ele alınması ve öğelerin sürekli bir biçimde karşılıklı etkileşimde bulunmaları, buraya kadar ele alınan noktaları da, bünyesinde barındırır. Belli bir iletiyi ve geri dönüşünü incelerken, «süreç burada başlar» ve «süreç burada biter» gibi belirtmeler ve nitelermeler yapmak sadece belli birtakım çözümlemelerin yapılabilmesi amacıyla geliştirilir ve kullanılır. Aslında hiçbir iletinin, iletişimin süreç niteliği taşıyan yapısı nedeniyle kesin bir başlangıcı ve kesin bir sonu bulunmamaktadır. Bu başlangıç ve son, iletiyi ve iletişimi incelemek amacıyla sürecin belli bir kesiti dondurulduğunda inceleyenler tarafından konulur.

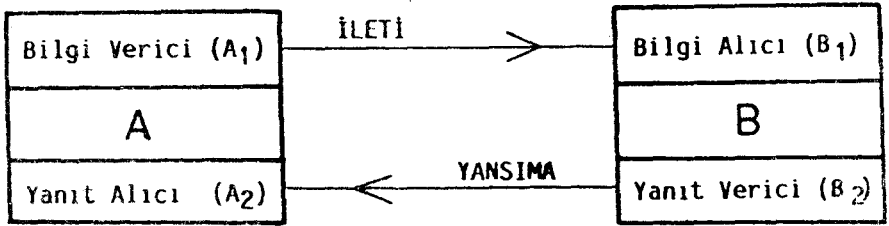
Aslında iletişim sürecinin yapısını meydana getiren öğeler arasında varolan üç tür bağıntıdan söz edilebilir. Bunlardan birin-

---

(58) Kaldı ki, sözü edilen film bile yetersiz kalabilir. Çünkü, filmi çeken kameraman çerçeveleme yaparken kendi seçici algısı, bilgi ve deneyim birikimi nedeniyle belli olay ve nesnelere yaptığı çerçeveye alacak, diğerlerini ise dışarda bırakacaktır. Bu nedenle, seyredilen film bile olayın tümünü «tam» olarak yansıtamayacaktır. Çerçeve dışında kalan ve dolayısıyla izleyici tarafından görülemeyen öğelerin, anılan, anlık duruma etkileri de kuşkusuz değerlendirme dışı kalacak, başka deyişle yapılan değerlendirme «eksik» olarak kabul edilebilecektir.

cisi, iletişimde bulunan ve iletiyi gönderen kaynak ile alıcı arasındaki birbirine bağımlılık; ikincisi ileriye (ileti yoluyla) ve geriye (yansıma yoluyla) doğru hareket eden tüm iletişim zincirindeki bağlantı; üçüncüsü ise, sürekli bir devingenlik içinde olan süreç içi içsel nitelikli hareketler arasındaki bağıntıdır (59). Bu bağıntılar, bir bakıma iletişimin süreç yapısını da belirleyen ana öğe durumundadır.

Kuşkusuz, alıcı davranışlarında ortaya çıkan değişmeler, başka deyişle iletişimin etkinliği, iletişime bir süreç olarak bakma açısından büyük bir önem taşır. Bu durum aynı zamanda iletişimin iki yönlü yapısının da bir göstergesidir. Kaldı ki, iletişimin çift yönlü işleyişinin dışında bir yol da pek düşünülemez (60). Bu bağlamda iletişimi tekrar tanımlarsak; karşılıklı iki (ya da daha fazla) hem bilgi kaynağı, hem de bilgi alıcı durumunda bulunan merkezler arasında bir alışveriş'in düşünülmesi gerekmektedir. Anılan bu karşılıklı merkezlerin herbiri dönüşümlü olarak hem bilgi'yi iletmekte hem de almaktadır (61). Bu bağlamda iletişim süreci A'dan B'ye ve en önemlisi de B'den A'ya olan etkileşimi de kapsar.

ŞEKİL 2: İletişim Sürecinde Kaynak-Alıcı Etkileşimi

ŞEKİL 2'deki çizimde de görüldüğü gibi, iletişim süreci kaynak ile alıcı arasında gerçekleşirken, bilgilerin böyle bir akış yönü içinde akıp gitmesi ve verilen iletiye olan yanıt akımlarını geri ge-

- (59) ALPHONS SILBERMANN, «Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişim Sosyolojisi» (Çev: AYSEL AZİZ), İletişim ve Toplum Sorunları (Kuram ve Uygulama), Unesco/Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara: 1983, s. 175.
(60) MARSTON, s. 31.
(61) TOYGAR AKMAN, Otomasyon Sistemi ve Bilgi Bankaları, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 114, Ankara: 1975, s. 53.

tirmesi, iletişim sürecinin aslında yansıma yoluyla tamamlandığını göstermektedir. Başka bir deyişle, süreç yapısı taşıyan iletişim olgusunun temelinde yansıma (feed-back) olarak adlandırılan, alıcının gönderilen iletiye yanıt vermesi gerçeği yatmaktadır. Eğer kaynak ile alıcı arasında gerçekleşen etkileşimde, şu ya da bu boyut ve düzlemde bir yansıma söz konusu olmazsa, iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için büyük önem taşıyan süreç olma niteliği ortadan kalkıp, tek yönlü bir iletişim olayının ortaya çıkması sonucu doğar. Bu durumda ise gerçek ve doğru anlamda bir iletişim olayının gerçekleşmesi söz konusu olamayacaktır. Bu noktada yansımanın, daha sonra kaynak tarafından verilecek iletileri düzenlemede ele alınabilecek en temel ölçü olduğu unutulmamalıdır. Herhangi bir iletiye verilecek olumlu ya da olumsuz, sözel (verbal) veya sözsüz (non-verbal), anında (immediate) ya da gecikmeli (delayed) türdeki yansıma, kaynağın kendi gösterdiği iletişim başarısını ölçme şansını yarattığı gibi, alıcıya daha sonra göndereceği iletileri, aldığı tepki yardımıyla daha amaçlara uygun olabilecek ve daha etkili bir yapıya kavuşturması imkanını verir. Böylece, iletişim tanımının ortaya koyduğu gereklerin gerçekleştirilmesi imkanı da ortaya çıkar. Çünkü, iletişimde amaç belli bir paylaşmayı gerçekleştirirken değişim yaratmaktır. Bunun olabilmesi, iletişimin mümkün olabildiğince yüksek oranlı bir etkililiğe sahip olmasıyla söz konusu olur. İletişimin etkinliği bir bakıma kaynak tarafından alıcıya gönderilen iletilerin yapısıyla da ilgilidir. İşte, iletilerin «uygun» olmasını ve iletişimin önemli bir gerek olan süreç yapısını kazanmasını sağlayacak araç olarak ortaya **yansıma** çıkmaktadır. En uç anlamda, bir köle sahibi bağırıp, emrettiğinde ve köle sessizce itaat ettiğinde bile, sözsüz bir tepki vardır. Benzer şekilde radyoda bir konuşmacı konuştuğunda, konuşmacıya doğrudan ulaşmasa bile, en uzakta bulunan dinleyicilerin dahi, söylenene ait yansımaları vardır. Aslında, modern kitle iletişiminin en önemli sorunsalı, iletişim kaynağının yansımayı anında almaması ya da gecikmeli yansımanın söz konusu olması ve iletilerinin alıcılardaki tepkiyi ölçmemesidir. Az önceki örnekte, köle aldığı emir karşısında başını salladığında, köle sahibi emrin anlaşıldığını ya da en azından algılandığını anlayacak, böylece iletişim süreci işlemiş olacaktır. Bu anlamda, iletişimde, büyük ölçüde yansıma ögesinin varlığı ve işleyişi ile oluşan süreç yapısı, iletişimin amacı olan bilgileri paylaşma ve etkileme açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kaldı ki, her iletinin, ifade

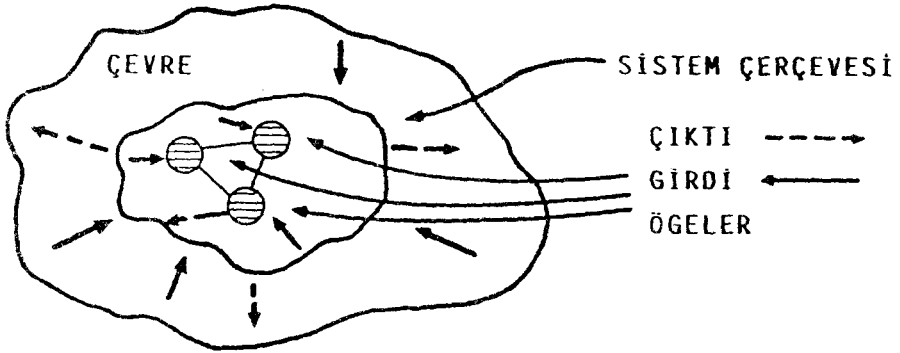
edilmese bile mutlaka bir etkisi ve bunun sonucunda bir tepkisi olduğuna göre, iletişim bir süreçtir.

5. Sistem Yaklaşımı ve İletişim Süreci

Bir bilim olarak iletişimde yer alan temel kavramlardan birisi «sistem»dir. Günlük yaşamımızda da oldukça sık karşılaştığımız bir sözcük olan sistemin ne olduğu ve nasıl tanımlandığını ortaya koymak bu çalışma açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, bir sistemin öğelerinin neler olduğunu ve sistem yaklaşımıyla iletişim süreci arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda irdelemek gerekmektedir.

A. Sistem Tanımı ve Kavramı

Toplumbilim terimleri sözlüğünde sistem; aralarında karşılıklı işlevsel bağılıklar bulunan bir dizi ögenin oluşturduğu bütünlük olarak tanımlanmaktadır. Bu sözlük anlamının ötesinde sistemin çalışma yapılan alanlara koşut tanımlamaları da bulunmaktadır. Örneğin; bir sistem, içindeki değişkenlerin karşılıklı bağınlığı, edindiğimiz deneyimlerden çıkan en geniş yargılardan biridir biçiminde de ele alınmaktadır (62). Sistem kavramının daha ayrıntılı bir tanımlaması ise şöyle yapılmaktadır (63): Sistem; daha bir bütün oluşturmamış ve birbirinden bağımsız yapı taşıyan birtakım parçaların, belli bazı etkiler ortaya çıkarmak amacıyla,

ŞEKİL 3: Sistemin Yapısı

(62) İNAL CEM AŞKUN, Organizasyon Teorileri, E.İ.T.İ.A. Yayını No: 95, Eskişehir: 1972, s. 93.

(63) WILLIAMS, s. 289.

belli bir şekilde bir araya gelerek bir bütün oluşturmalarıdır. Bu genel tanımlamadan biraz daha özele giderek konuyu ele alacak olursak; ŞEKİL 3'de de görüldüğü gibi, sistem, bir çerçeve ile sınırlı, birbiriyle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve sisteme gelen girdi(input)lerle, çıktı(output)larını akış, cins, nitelik ve nicelik olarak düzenleyebilen bir bütündür.

Herhangi bir sistem içindeki kısımları ve işlevleri ayrılmış ögeler olarak görmemek gerekir. Sistemin bölümleri ve ögeleri birbirini sürekli etkiler. Ögelerin herbirinin her tür hareket ve eyleminin bütün sistemde bazı tepkileri olacaktır.

B. Sistemin Ögeleri

Bir sistemin işleyişini sağlayan çeşitli ögeler söz konusudur. Bunların en önemlileri ise; çerçeve, girdi-çıkıtı ve karşılıklı bağımlılıktır. Sistem ögelerinin yapısı, onların birbirleriyle olan etkileşimlerinin yanısıra, sistemin genel işleyişini de etkiler.

a. Çerçeve

Bir sistemin çerçevesi, o sistemin içine nelerin katılıp, nelerin sistemin dışında bırakılacağını belirleyen bir tür zihni araç veya kavramdır. Bu konuda ortaya çıkan en önemli nokta, sistem çerçevesinin gerçek dünyada doğal bir biçimde hazır olmayışıdır. Çerçeveyi doğadan keşfetmeyip kendimiz yaratırız. Bu yaratmada ise ölçüt, sistemin kuruluş amacına göre değişir. Başka deyişle, kurulan bir sistemin çerçevesini belirlemedeki genel ölçüt, belli bir *olguyu araştırmak için en kestirme ve yararlı yolu veya aracı* ortaya koymaktır. Kısacası, belli bir sistemin çerçevesi, araştırmacı tarafından, bir anlamda, amaç doğrultusunda bir «keyfi»lik taşıyarak oluşturulur.

b. Girdi (Input)-Çıkıtı (Output)

Sistem içerisinde yer alan ögelerden her birinin tüm sistemin genel işlevine yönelik belli bir görevi vardır. Başka deyişle, her bir öge sisteme belli birtakım katkılarda bulunur. Bu bağlamda, herhangi bir sistemin; sistemce değerlendirilen bilgi ve sistemin işlevini sürdürebilmesi için gerekli güç olmak üzere iki tür girdisi olduğunu söylenebilir (64).

Sistemin çıktısı ise, o sistemin çerçevesi dışına, sistemin amaçları doğrultusunda yarattığı ürün, tepki vb. biçiminde çıkan herşey olarak nitelendirilir.

c. Karşılıklı Bağımlılık (Interdependence)

Herhangi bir sistem içinde yer alan ögelerin sürekli ilişkide bulunmaları, başka deyişle etkileşimleri ve birbirini düzenlemeleri, karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılır. Bu yapıyla karşılıklı bağımlılık, sistem olgusunun temel ögesidir. Karşılıklı bağımlılık ortadan kalkarsa sistem doğal olarak işlevsizleşir ve sistem olma niteliğini de kaybeder.

İnsanların söz konusu oldukları sistemlerde, karşılıklı bağımlılık ve sorunları, çok karmaşık bir özellik taşır (65). İnsancıl sistemler, çok büyük sayıda değişkeni kapsamakta ve bunlar çözümü son derece karışık eşitlikler ya da denklemler meydana getirmektedir (66).

Sistemin ögeleri arasındaki ilişki bütüne, başka deyişle sisteme canlılık kazandırır. Ancak sistem ögelerinin birbirleriyle ilişkide bulunmaya başlayıp, birbirlerine bağımlı hale gelmeleriyle birlikte parçalar toplamı belli bir bütünlük kazanır ki, temelde bu bütünlüğe «sistem» adı verilir. Kısacası, bir bütün parçaların toplamından fazla birşey haline gelince sistem yapısına kavuşmaktadır. Bunu bir örnekle açarsak; eğer sistemin ögelerinin her birine 1 denilirse, $1 + 1 + 1 + 1 + 1 = 5$ denkleminin ortaya çıkışıyla; başka bir deyişle, ögelerin biraraya gelmeleriyle ve sistem olmanın diğer şartları olan bir çerçevenin ve karşılıklı bağımlılığın oluşmasıyla ögeler toplamından fazla birşey ve yeni bir yapı olan sistem ortaya çıkar.

Bu açıklamalar ışığında sistem yaklaşımının temel özellikleri ise şu şekilde özetlenebilir (67): Sistem yaklaşımında temel ilke, sistemin ögelerinin karşılıklı bağımlılığıdır. Ögeler de birbirlerini sürekli olarak etkiler ve düzenlerler. Bu nedenle, herhangi bir sistemi anlayıp, açıklayabilmek için ögeleri tek tek soyutlanmış bir biçimde incelemek yerine ögelerin karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimlerini de araştırmak gerekir. Bir başka deyişle, sistem olgusu-

(65) Ayrıntılı bilgi için bkz.: AŞKUN, *Organizasyon Teorileri*, s. 93-96.

(66) A.g.k. s. 94-95.

(67) Ayrıntılı bilgi için bkz.: WILLIAMS, s. 292.

nu seçmeci (eklektik) bir yaklaşımla değil, bir bütün olarak incelemek zorunluluğu vardır. Bunun yanısıra, bir sistem, yapısı (öğelerinin birbirleriyle ne tür ilişki içinde olduğu) ve sistemin girdileri tarafından belirlenen bir işlevler bütünüdür. Son olarak, herhangi bir sistemin çerçevesi, araştırmacı tarafından «yaratılmıştır». Aslında konuyla ilgilenen araştırmacının tanımlama biçimi sistemin çerçevesini de belirler. Bir kez çerçeve ortaya çıkınca da, sistemin temel öğeleri artık bu çerçeveye göre belirlenir ve işlerliğe kavuşur.

C. Sistemi Bağlayıcı Süreçler

Her ne kadar, sistem içindeki bölümlerin ve öğelerin karşılıklı olarak birbirine bağlı oldukları belirtiliyorsa da, bunun doğruluğu etkileşimi sağlayan süreçler ele alınmadan fazla bir anlam taşımaz. Anılan bu süreçler ise iletişim (haberleşme) denge ve karar almadır (68).

a. İletişim

İletişim olgusu ve bunun da ötesinde sistemin sahip olduğu iç-iletişim olgusu özellikle insanlarla ilgili bir sistemin yaşayışında temel öğelerden birisidir.

İletişim, sistemin öğeleri arasında eylemi başlatan bir yöntem olarak görülebilir. Bu açıdan iletişim sadece sistem içi eyleme yol açan bir öğe değil, aynı zamanda sistemin karar merkezlerini de birbiriyle uyumlu çalıştıran bir kontrol ve düzenleştirme (koordinasyon) mekanizması görevini de görmektedir. Bunun içindir ki, sistem olgusunu bir iletişim ağı veya şebekesi (network) yönünden ele almak yararlıdır. Söz konusu ağ veya şebeke, belli birtakım aralıklarla birbirine düğümlenmiş hat ya da oluklardan (kanallardan-channels) oluşan karmaşık bir yapıdır.

b. Denge

Sistem yaklaşımında bağlayıcı bir süreç olarak denge kavramı, sistemin değişik öğelerini uyumlu bir ilişki yapısı içinde tutan dengeleyici bir mekanizma ile ilgilidir. Sistemler söz konusu edildiğinde, denge öğesinin varlığı önemlidir. Çünkü, mekanizma

ve süreçlerde kararlılık sağlanamadıkça, sistemin ögeleri arasında düzenli bir ilişkiden de söz edilemez.

c. Karar Alma

Karar süreci, herhangi bir sistemde karşımıza çıkan üçüncü bağlayıcı süreç olmaktadır. Bu sürecin aslında denge ile yakın ilişkisinin bulunduğu da açıktır. Çünkü, söz konusu karar alma süreci ile, sistem ögeleri, sistemin istediklerine ve genel amaca uygun davranışlar gösterirler.

D. Sistemin Amaçları

Bir sistemde, sırasında birbiriyle birleşebilen ya da tek tek ele alınabilen üç amaç vardır. Bunlar **büyüme**, **kararlılık** ve **etkileşimdir**. Bu üç amaç sistemin bir anlamda varoluş nedenleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Başka deyişle, her sistem bir bütün olarak birtakım amaçlara erişme çabasındadır. Aslında, bu üç amaç belli bir birlikteliğe de sahiptir. Örneğin, sistemde büyüme amacı herşeyden önce, sistemde şu ya da bu ölçü ve düzlemdeki bir değişiklik anlamını taşımaktadır. Bu da sistemde, gelişme ve yapısal evrim olmak üzere iki yönlü bir özellik göstermektedir (69). Ancak, bu yapıyla büyüme amacına sahipken bile sistem, genel amaçlarından sapma göstermeme gereği ile aynı zamanda kararlılık yapısını da bir başka amaç olarak taşımak durumundadır. Ayrıca, kararlılık dengenin sağlanabilmesi açısından da önem taşır. Büyüme amacı beraberinde sistem üyelerinin, başka birtakım sistemlerle etkileşimde bulunması zorunluluğunu da getirir. Kaldı ki, yenilikleri sisteme kazandırmak, hem başka sistemlerle hem de sistemin kendi iç ögeleriyle sürekli etkileşimi gerektirir. Aksi durumda sistem büyüme amacını gerçekleştiremez. Son olarak etkileşim, sistemi sistem yapan karşılıklı bağımlılığın da doğal bir sonucudur.

E. İletişim Süreci Sistemi

Buraya kadar sistem yaklaşımı ve kuramının temel ögeleri ve işleyişi ele alınmıştır. Bu açıklamalar çerçevesinde, sistem kavramının iletişim süreciyle olan ilgisini ele almak mümkündür. Koşullarımız bağlamında sistem yaklaşımını anlayabilmek için, öncelikle süreç kavramının sistemle olan yakın ilgisini vurgulamak ge-

(69) A.g.k. s. 111.

rekmetedir. Belli bir işlevi olan her sistem aslında bir süreç yapısı içerisinde işlev görüyor denilebilir. Başka bir deyişle, süreç içindeki sistemler belli bir değişim içindedirler. Bu bağlamda belli bir sistemin her ögesi, diğer bütün sistem öğeleriyle sistemin işlevini ve amaçlarını yerine getirme bağlamında bir etkileşimi sürdürür.

Bu çalışmada, gerek iletişim süreci gerekse sistem konusunda yapılan açıklamalardan da kolayca anlaşılacağı gibi, «sistem» ile «iletişim» kavramları, birbirleriyle ilişki içinde olmanın ötesinde, birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Gerçekten de, iletişim toplumsal yapı içerisindeki her sistemin vazgeçilmez ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim, bu sistemlerin öğeleri arasındaki ilişkileri kuran ve sürdüren bir araçtır. Başka deyişle, sistemlerin «karşılıklı bağımlılık» ögesi üzerinde durulurken de vurgulandığı gibi, her sistemin öğeleri arasında sürekli bir etkileşim vardır ve olmalıdır. Etkileşimin varlığı ise, temelde iletişimin de o sistemdeki varlığının bir göstergesidir. Bu durumda ise, iletişim, bir sistemin varolan öğeler arası ilişkileri, karşılıklı bağımlılıkları kuran ve sürmesini sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında, günlük konuşmalarımızda «iletmek, ilişki kurmak» sözcükleri de, içinde bulunulan toplumsal yapı içindeki sistemlerde karşımızdaki bireylerle bir iletişim içinde olduğumuz gerçeğini dile getirir. Buradan yola çıkarak, iletişim süreci olmadan sistemler ve hatta daha geniş olarak düşündüğümüzde kendileri de birer sistem olan toplumsal yapılar da varolamazlar. Kaldık ki, sistem öğelerinden olan karşılıklı bağımlılık (interdependence) ele alınırken belirtildiği gibi, sistem öğeleri birbirleriyle sürekli ilişki içerisindeydirler, sürekli olarak etkileşimde bulunurlar ve bu ilişki içerisinde birbirlerini de düzenlerler. Süreç olgusu konusundaki tartışmalar hatırlanıldığında da, süreç yapısı taşıyan her olgunun içinde varolan öğeler de birbirleriyle sürekli bir yapı gösteren bir ilişki sürdürür, etkileşimde bulunur ve sürekli değişim içerisindeydir. Bu temel noktalardan hareketle, süreç niteliği taşıyan her olay ya da olgunun bir anlamda bir sistem yapısı da taşıdıkları veya sistem oluşturdukları öne sürülebilir. Bu anlamda, iletişim süreci de sistem yaklaşımı ile alınabilir. Kısacası, iletişim süreci de sistemdir ve «iletişim süreci sistemi» olarak adlandırılabilir.

Aslında toplumsal yapı içindeki sistemlerin iletişimle olan yakın ilişkisi, iletişim sürecinin yansıma adı verilen olguyu içermesi

ile de kanıtlanmıştır. Sistemin ögeleri ilişki içindeyken birbirlerine iletiler gönderirler. Toplumsal yapı içindeki sistemin ögeleri arasındaki karşılıklı ileti bağlantılarına yansıma halkaları (feed-back loop) denir (70). İşlevsel olarak, yansıma olgusu iletişim sisteminin işlevini sürdürbilmesinde sistemin ögeleri arasında ve sistemle çevresi arasındaki ilişkileri düzenleme yönünden de önemli bir rol oynar.

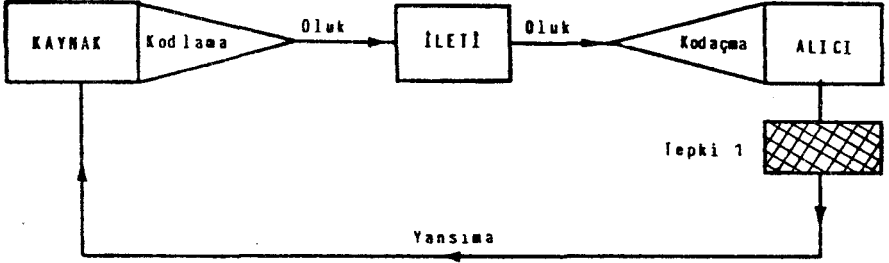
İnsansal iletişim toplumsal bir sistem içinde oluştuğuna göre, insan iletişimi olgularını çözümlemek için sistem yaklaşımını uygulamaktan daha doğal birşey olamaz. Buna koşul olarak da, iletişim olgusu söz konusu olmadan hiçbir toplumsal sistem de varolamaz. Ayrıca sistem kuramı da bize, iletişim sürecini incelemekte kullanabileceğimiz, yararlı bir dizi araç sağlamaktadır.

Sonuç olarak, iletişim sürecinin bir sistem yapısı taşıdığı ve iletişim süreci ögelerinin aynı zamanda iletişim sisteminin ögeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. İletişim sisteminin çerçevesini, kaynak ve alıcı ile sınırlandırmamız mümkündür. Ancak bu sınırlandırma ya da çerçeveyi belirlemede çok sayıda faktörün varlığını da unutmamak gerekir. Gerek kaynağın, gerekse alıcının içinde bulunduğu ve etkilendiği çevre çok geniştir. Bu anlamda sistem yaklaşımı gereği çerçeve belirlenirken bir anlamda «keyfi» olmak ve bazı çevresel etmenleri gözardı etmek durumunda kalabiliriz. Sistemin girdisi, kaynağın iletiyi kodlamasına yol açan uyarılar, çıktılar ise yansımalar ve alıcıda oluşan değişimlerdir. İletişim süreci sisteminin amaçları olan büyüme, kararlılık ve etkileşim açısından konuya baktığımızda tüm bu amaçların da iletişim süreci sisteminde söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. İletişimin gerçekleşme amacının alıcıda belli bir değişme meydana getirmek olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu değişme bağlamında sistemin büyüme amacı gerçekleşmiş olur. Her sistemde olduğu gibi, çok basit bir ileti alış-verişi düzleminde bile, iletişim sisteminin varlığı koruma kararlılığı, işleyişte vardır. Son olarak da, iletişimin temeli olan etkileşim olgusu aynı zamanda sistemin de amaçları arasında yer alır. Ancak bu etkileşimin gerek sistem içi ögeler olan kaynak-alıcı etkileşimi, gerekse sistemin öteki sistemlerle olan etkileşimi düzlemlerinde var olduğunu da unutmamak gerekir.

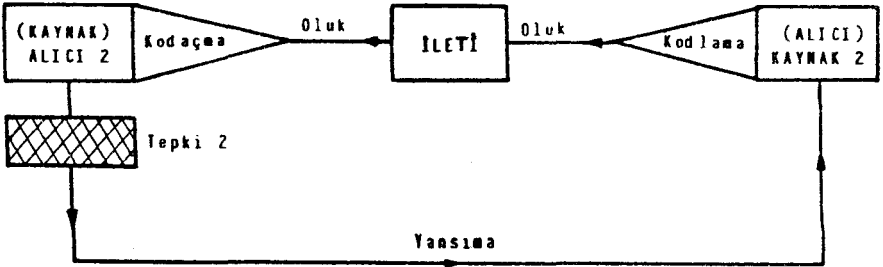
(70) WILLIAMS, s. 293.

Bu açıklamalar ışığında, iletişim süreci sistemini ve iletişim öğelerinin bu süreç içindeki yeri ve işleyişini ŞEKİL 4'deki çizimde görmek mümkündür.

ŞEKİL 4: İletişim Süreci Sisteminin İşleyişi

ŞEKİL 4'de yer alan iletişim süreci şemasında, alıcı tarafından kaynağa yansımaya gönderildiği andan itibaren iletişim süreci sisteminde yer alan öğeler ŞEKİL 5'deki biçimde yer değiştirirler.

ŞEKİL 5: Yansımaya Sonrası İletişim Süreci Sisteminin Yapısı

Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, iletişim süreci sistemi öğelerinin nitelik olarak her iki şemada aynı olmayışıdır. Çünkü, alıcı kaynağın iletişiminin kod açımını gerçekleştirebilir yorumladıktan sonra artık değişecek ve yeni bir nitelik ve yapı kazanacaktır. Bu durum aslında iletişime sistem kuramı açısından yaklaşmanın diğer bir nedenidir. Anılan yapı ile karşılıklı etkileşim süreci ve sistem amaçları gerçekleşecektir. Bunu yukarıdaki

şemalara göre açıklarsak; ŞEKİL 4'deki kaynak, alıcıya gönderdiği ileti ile etkileşimi sağlar. Alıcı iletiyi alır, onda bir değişiklik olur ve yansımayı, eski kaynak-yeni alıcıya gönderir. Yeni alıcı rolündeki ilk kaynak da, yansıma ile değişikliğe uğrayarak yeni bir yapı kazanır ve sonraki iletilerini yansımayı ölçüt olarak düzenleyerek ŞEKİL 5'de görüldüğü gibi gönderir. Bu iletinin gönderilmesiyle birlikte ise, ŞEKİL 4'deki akış tekrar başlar ve iletişim süreci sisteminin bu işleyişi, iletişim sürdüğü sürece, sistem amaçlarını sağlama doğrultusunda devam eder.

Buraya kadar tanımlamasını yapılan, öğelerin belirtilen ve bir sistem çerçevesi ve yaklaşımı doğrultusunda var olan süreç olarak nitelendirilen iletişim olgusunun bu noktada, sahip olduğu özellikleri de şöyle sıralamak mümkündür (71): İletişim anlamın evrimini tanımlar, iletişim devingendir, iletişim süreklidir, iletişim daireseldir, tekrarlanamaz, tersine çevrilemez ve karmaşık bir yapı taşır.

İnsanlar, belli bir takım anlamlara sahip olmadan ya da bilmeden geldikleri dünyada çok çabuk olarak, belli bir sıra ve önemle anlamları keşfederler. Bu yolla yaşam insanlar için akılcı bir hale gelir ki, varolan birtakım güzellikler ya da çirkinlikler, ümitler ya da hayal kırıklıkları, deneyerek kazanılır. Yaşamda insanın bütün çevresi hep birtakım anlamlarla yüklüdür. Bu anlamlar da insanın çevreyle olan etkileşimi ve kurduğu iletişimle kazanılır.

İletişimi duruk (statik) bir oluş olarak nitelendirmek, insan iletişimi konusunda yapılabilecek en büyük yanlışlardan birisidir. Hem varoluş hem de süreç olgusu aslında durumsaldır. Bu anlamda, süreç, andan ana kendi iç kuralları çerçevesinde bir devingencilik gösterdiğine ve iletişim de bir süreç yapısı taşıdığına göre, gerek varoluşu ve süreç oluşu nedeniyle iletişim tam bir devingen (dinamik) yapı taşımaktadır.

Fiziksel dünya ve diğer insanlarla olan iletişim olup-biten bir olgu değildir. Tersine iletişim, yaşamın süreklilik taşıyan koşulu, gereksinmelerimizin durumuna ve akışındaki değişikliklere göre başlayıp süren bir süreçtir. Bu anlamda iletişim, insanın doğu-

---

(71) Ayrıntılı bilgi için bkz.: DEAN C. BARNLUND «A Transactional Model of Communication», *Foundations of Communication Theory*, Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s. 87-94.

muyla ya da öncesinde başlayıp, ciddi bir kesintiye uğramadan ölümüne dek süren bir olgudur.

İletişim daireseldir önermesinden anlaşılması gereken şey aslında, iletişimin süreç yapısıdır. Bir başka deyişle, iletinin kaynak tarafından kodlanıp, bir oluk kullanılarak alıcıya ulaştırılması, alıcının yansıma vermesi, eski kaynağın da yeni iletilerini yansımayı ölçüt olarak düzenleyip tekrar alıcıya gönderilmesi ve anılan sürecin sürüp gitmesi iletişimin dairesel özelliğini meydana getirmektedir.

İletişimin bir başka özelliğinin de «tekrarlanamaz bir yapıya sahip olması» olarak vurgulanırken aslında, iletişim sürecindeki bütün öğelerin, ilk ileti gönderildiğindeki yapısını bir sonrakinde koruyamayacağı önermesinden hareket edilmektedir. Bir insan bir makinayı defalarca çalıştırabilir. Fakat aynı iletinin herkeste aynı anlamları yaratması beklenemez. İstek üzerine, bir iletinin sözleri tekrarlanırsa bile, bu durum alıcıda, yeni bir bakış açısı oluşturabilir, varsa düşmanlığı arttırabilir ve bıkkınlık yaratabilir.

İletişim aynı zamanda tersine çevrilemez ya da geri alınamaz bir yapıya da sahiptir. Gerçekten de bazı süreçler tekrarlanamaz yapılarının yanısıra tersine de çevrilemezler. Bir buz kütlesi ısıtıldığında önce erir, sonra da buharlaşır. Ortamın ısısının düşürülmesiyle birlikte ise buhar önce sıvı hale dönüşür sonra da donar. Tersine çevrilir sistemler, belli bir andaki durumlarına ulaşma evreleri geri çevrildiğinde, daha önceki yapılarına dönebilirler. Oysa diğer bazı sistemler, belli bir evreden diğerlerine ya da bir dengeden diğerine geçebilmelerine karşın, bazı sistemlerde bu söz konusu değildir. İletişim de, tekrarlanamaz oluşuna koşut olarak, bir kez gerçekleştiğinde artık geri alınamaz. Çünkü, iletişimle birlikte, öğeler değişikliğe uğramıştır ve o an bir kez daha yaşanmaz. Bu anlamda gerek kendimizle gerekse dış dünya ile olan iletişimimiz, sürekli ileriye dönüktür. İnsanların dış dünya ve diğer insanlarla olan iletişimlerinden kazandıkları deneyimleri, bireyin kafasındaki iletişimsel deneyim birikimine sabit bir kayıt bırakan tek yönlü bir akışla kazanılır.

İletişimin son özelliği olarak ortaya çıkan karmaşıklığı, aslında iletişim konusunda buraya dek ele alınanlarla yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. İletişimin karmaşık yapısı, insansal oluşundan kaynağını almaktadır. Çünkü, insanın yapısı zaten alabilmesine karmaşıktır.